

14038
266044

ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

№ 68

ІНОЗЕМНІ МОВИ

ВИПУСК 4

ВИДАВНИЦТВО ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

60 коп.

ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

№ 68

ІНОЗЕМНІ МОВИ

ВИПУСК 4

ВИДАВНИЦТВО
ХАРКІВСЬКОГО ОРДЕНА ТРУДОВОГО ЧЕРВОНОГО ПРАПORA
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ імені О. М. ГОРЬКОГО
Харків 1971

Редакційна колегія:

Л. О. Вороніна (відповідальний редактор)
Г. В. Ейгер (секретар), Ю. М. Ткаченко,
О. П. Куліш.

4И

АТЕНЕУМ НАУКОВИЙ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ
ВІСНИК
X21

ГРАМАТИЧНІ ОПОЗИЦІЇ І АНАЛІТИЧНІ МОРФЕМИ

В. Б. Андропова

Системний опис елементів мови — одна з основних вимог сучасного лінгвістичного дослідження. Властивість мови як системи полягає в тому, що всі її елементи перебувають в певних відношеннях між собою, виявляючи різноманітність своїх зв'язків, взаємозв'язків і залежностей.

Н. Д. Арутюнова встановлює три види відношень між елементами мови: відношення варіативності, опозитивності і маніфестації¹. Береться під сумнів правомірність розгляду такого виду відношень між мовними одиницями, як маніфестація в одному ряду з двома першими². Але всі визнають той факт, що одним з особливих і істотних видів мовних залежностей є опозиції.

Т. В. Булигіна розглянула різноманітне використання терміна «опозиція» і показала, що в сучасній лінгвістиці термін «опозиція» вживається для характеристики тільки релевантної відмінності і відмітила ознаки, що відрізняють опозитивні відношення від інших типів відношень між елементами мови. Автор показує, що такі ознаки, як 1) належність членів відношення до різних інваріантів і 2) належність членів відношення до одного парадигматичного класу є необхідною і достатньою умовою для визначення таких одиниць членами опозиції. Крім того, члени опозитивного відношення, маючи загальну основу для порівняння, повинні відрізнитися мінімум однією диференціальною ознакою³.

Таке визначення опозиції відображає суть даного типу відношень, тим самим відмежовуючи його від інших типів відношень між елементами мови.

¹ Н. Д. Арутюнова. О значимых единицах языка. У кн. «Исследования по общей теории грамматики», М., 1968, стор. 100.

² Н. Ю. Шведова. Рецензия на книгу «Исследования по общей теории грамматики». «Вопросы языкознания», 1970, № 1, стор. 127.

³ Т. В. Булыгина. Грамматические оппозиции. В кн. «Исследования по общей теории грамматики», М., 1968, стор. 175 — 188.

Якщо поширення поняття «опозиція» на сферу лексики — питання дискусійне¹, то ні в кого не викликає сумніву той факт, що опозиції є іманентною властивістю таких сфер мови, як фонологія і граматика.

Суть опозитивності як ознаки граматичних значень полягає в тому, що будь-яке граматичне значення в мові обов'язково є членом корелятивної опозиції², як, наприклад, значення однини існує, оскільки є множина, «перфектність» — оскільки є «неперфектність», порівняльний ступінь — оскільки існують звичайний та найвищий ступені і т. д.

У межах опозиції граматичне значення протистоїть певній кількості інших значень, з якими воно знаходиться у відношеннях доповненості в обсязі загального значення опозиції³.

Звичайно, граматичні категорії числа, особи, відмінку, стану і т. д. розглядають на рівні слова. Про неточність такого підходу свідчить, по-перше, загальновизнаний факт, що слово є продукт об'єднання лексичного і граматичного, тобто в цьому випадку не доводиться говорити про суто граматичні одиниці. По-друге, аналіз прикладів, в яких реальні лексичні морфеми замінюються довільними з'єднаннями звуків, показує, що відсутність лексичних морфем не заважає чітко оперувати граматичними значеннями, опозиціями і кореляціями, бо «і...граматичні опозиції, і репрезентовані ними категорії (кореляції) зв'язані не з словами, а з граматичними морфемами»⁴.

Справді, відсутність реальної лексичної морфеми в одиниці «глокая» (з відомої фрази Л. В. Щерби) не заважає встановити чотири опозиції, в яких бере участь морфема — ая граматична морфема одиниці «глокая»: опозицію категорії роду, категорії відмінку, категорії числа, опозицію категорії ступенів порівняння⁵.

Було б не зовсім точно твердити, що саме граматичні морфеми є членами граматичних опозицій. Т. В. Булигіна показала, що членами граматичних опозицій є мінімальні, далі не

¹ «...В лексике оппозиция свойственна в основном системам антонимов». Див. М. Д. Степанова: О лингвистическом значении. В кн. «Лингвистика и методика в высшей школе», 1-ый МГПИИЯ, вып. 4, 1967, стор. 10. Б. С. Хаймович. О грамматической категории, НДВШ, «Филологические науки», 1969, № 2, стор. 83—89. Автор говорить про те, що не всі лексичні значення можуть бути зібрані в опозиції. «Членами какой оппозиции является, например, лексическое значение слова «стол», «дерево» или «пригаты»?».

² Б. С. Хаймович. О единицах грамматической сферы. Вопросы языкознания, 1968, № 6, стор. 30—31.

³ Б. С. Хаймович. Морфематика английского языка. «Вестник Харьковского университета. Серия иностранных языков», № 49, вып. 3, 1970, стор. 63.

⁴ Б. С. Хаймович. Морфематика английского языка.

⁵ Исследования по общей теории грамматики, стор. 200.

ділимі компоненти загального граматичного значення морфеми, свого роду диференціальні ознаки. Але оскільки грамема (пучок елементарних компонентів загального граматичного значення морфеми) не розпадається в мовленні на окремі диференціальні ознаки, а всі вони вживаються сумісно, і жодна з них не може виділитися в тексті як окремий сегмент, ми розглядаємо ці диференціальні ознаки як частину тих мінімальних сегментів, до складу яких вони входять¹.

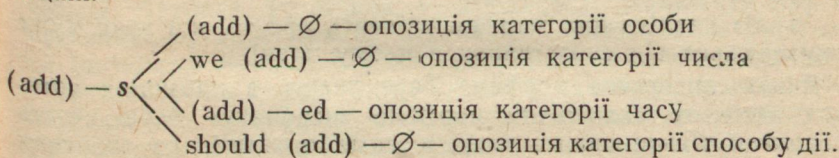
Оскільки граматичні диференціальні ознаки — компоненти граем, а грамема є значенням граматичної морфеми, ми маємо право зробити висновок, що граматичні опозиції є опозиції граматичних морфем, які належать до різних інваріантів, є членами одного парадигматичного класу і, маючи загальну основу, для порівняння, відрізняються мінімум однією диференціальною ознакою².

Зіставляючи такі пари слів, як *adds — has added*, *adds — is adding*, *adds — added — will add*, можемо вичленити відповідно аналітичні морфеми перфекту, пасивного стану, продовженого виду, майбутнього часу³.

Першим етапом адекватного опису аналітичних морфем сучасної англійської мови є дослідження цих морфем як членів граматичних опозицій, до яких вони входять. Це дослідження ведеться в плані зіставлення з синтетичними морфемами.

Відомо, що у флективних індоевропейських мовах грамема — зміст граматичної морфеми — нерідко містить в собі чималий пучок значень, інакше набір диференціальних ознак, що і спостерігається в граматичній морфемі — *s* слова *adds*.

Встановлюємо, що ця морфема бере участь в чотирьох опозиціях:

Наведені опозиції виявляють у морфемі — *s*, таким чином, чотири значення: значення третьої особи, однини, теперішнього часу і дійсного способу.

Внаслідок того, що інвентар формальних елементів, які має система англійського дієслова, досить обмежений, всі ці чотири значення співвідносяться з одним єдиним і загальним для них сегментом плану виразу (*s*). Взята окремо диференціаль-

¹ Б. С. Хаймович. Морфематика английского языка, стор. 69.

² У відповідності з загальним визначенням опозиції (див. вище).

³ Б. С. Хаймович. Об аналитической иерархии английского языка;

В. Б. Андропова. Об аналитических морфемах. «Вестник Харьковского ун-та. Серия иностранных языков», вип. 2, Харків, 1969.

на ознака даної морфемі не має тільки їй відповідного сегменту в плані виразу. В даному випадку чотири значення передаються однією позитивною формою. Нерідкі випадки, коли грамема співвідноситься в плані виразу з нульовою формою. Розглянемо слово *adds* як члена опозиції стану, виду і часової відносності

adds — *is added*
adds — *is adding*
adds — *has added*.

Візьмемо для прикладу опозицію часової відносності. При тотожній лексичній морфемі *add* — члени цієї опозиції мають однакові граматичні значення, зосереджені в морфемі — *s* (закральна основа для порівняння).

add — *s* ————— *add* — *s* *ha* — ... — *ed*.

Цілком очевидно, що в цій опозиції маркований член має позитивний формант із значенням перфектності, а член опозиції із значенням неперфектності співвідноситься у плані виразу з нульовим формантом.

Так само уявимо, що і значення дійсного стану, і значення «нетривалості» співвідноситься з нульовою формою.

Подібно до того, як одна позитивна форма — *s* передає чотири граматичні значення, одна нульова форма може передавати граматичні значення по лінії категорій стану, виду і часової відносності

∅ —		_____	<i>i</i> — ... — <i>ed</i>
		_____	<i>i</i> — ... — <i>ing</i>
		_____	<i>ha</i> — ... — <i>ed</i> .

Аналіз аналітичних морфем свідчить про те, що вони дуже відрізняються від синтетичних в цьому плані.

Якщо синтетична морфема бере участь в опозиціях чотирьох типів, то аналітична морфема «перфекту» бере участь в опозиції тільки одного типу, а саме опозиції, де значення «перфектність» протистоїть єдиному значенню «неперфектність»:

to add — *to have added*
to be adding — *to have been adding*
to be added — *to have been added*
being added — *having been added*
adding — *having added*
added — *had added*

і т. д. Таким чином, аналітична морфема перфектності — моносемантична. Причому, це граматичне значення завжди має співвідносний позитивний сегмент в плані виразу. Цей сегмент в плані виразу має різний фонемний склад в залежності від

того, з якою лексичною морфемою поєднується граматична морфема перфекта.

ha—...—ed з add—; ha—...—n з give—; ha—...—Ø з put—, але він завжди являє собою однозначний позитивний формант. А таке значення, як «неперфект», завжди співвідноситься, разом з іншими значеннями, з нульовим формантом у плані виразу.

Аналогічні міркування приводять до висновку, що і аналітичні морфеми «тривалості», «пасивності» і «майбутнього часу» теж моносемантичні, і це одне значення завжди співвідноситься з позитивним сегментом у плані виразу.

Отже, як члени граматичних опозицій аналітичні і синтетичні морфеми різко відрізняються між собою як у плані змісту, так і у плані виразу. В плані змісту аналітичні морфеми виявляються моносемантичними на відміну від синтетичних морфем. В плані виразу різниця між ними виявляється в тому, що графема аналітичної морфеми завжди співвідноситься з позитивним формальним сегментом.

ФРАНЦУЗЬКО-РОСІЙСЬКІ СЛОВНИКОВІ ЗБИГІ ТА ЇХ РОЛЬ У СТВОРЕННІ ПОТЕНЦІАЛЬНОГО СЛОВНИКА УЧНІВ

Н. Н. Анютіна

Удосконалення процесу викладання іноземних мов у середній школі потребує глибокого аналізу лексичного матеріалу, що має бути засвоєний. Обсяг лексики (1 400 лексичних одиниць), на думку радянських і закордонних методистів (М. Д. Аурбаха, Р. Мішеа, Г. Мюллера), забезпечує для випускника середньої школи можливість елементарно розмовляти іноземною мовою. Але для розуміння тексту запланований обсяг лексики є недостатнім. Згідно з наявними даними обсяг лексики, що забезпечує читання іноземною мовою оригінальної літератури середньої складності, коливається в межах від 2 500 до 4 000 лексичних одиниць. Високо оцінений в світовій методичній літературі французький словник — мінімум «Dictionnaire fondamental de la langue française» Гугенейма включає 3 000 слів. Отже, навіть при ідеальному засвоєнні програмного мінімуму лексики створюється певний розрив між метою навчання і обсягом виучуваної лексики. Це викликає необхідність відшукування шляхів розширення рецептивного лексичного матеріалу на основі вивченого лексичного мінімуму.

Розширення лексичного матеріалу досягається за рахунок так званого потенціального словника учнів, тобто не відомих для учнів слів, які можуть вони зрозуміти шляхом мовної або контекстуальної здогадки.

Робота над збільшенням пасивного потенціального словника — реальний шлях до досягнення кінцевої мети навчання: змога читати з безпосереднім розумінням тексту. Експерименти, що проводилися в школах м. Москви, дозволяють стверджувати, що потенціальний словник може в 3—4 рази перевищувати засвоєний мінімум¹.

Програма середньої школи передбачає такі способи розширення потенціального словника учнів: мовна і контекстуальна здогадки, засоби словотворення, конверсія, багатозначність. Важливе місце в потенціальному словнику учнів займають словникові збіги рідної та іноземної мов.

У роботі, присвяченій добору лексики для учбового читання, В. А. Кондратьєва особливо підкреслює «велику інформативність» цієї групи слів².

Словникові збіги відіграють помітну роль при вивченні французької мови, що пояснюється двома причинами:

1) тісними зв'язками між Францією і Росією протягом тривалого історичного періоду;

2) наявністю латинської основи у багатьох слів, що ввійшли до російської мови з інших мов. Наприклад: слово *абрикос* влилося до російської мови з голландської на початку XVIII ст. У романські мови, в тому числі французьку, *abricot* прийшло з арабської, але основа в них латинська: — *скороспелый*.

Слово *ваза* ввійшло до російської мови в другій половині XVIII ст. з німецької мови (на що, зокрема, вказує рід слова); німецьке ж *die Vase*, як і французьке *le vase* походить від латинського *vas* — *ваза, посуд*. У згадуваному вже нами словнику Гугенейма з 3000 слів, відібраних як мінімум для практичного оволодіння іноземцями французькою мовою, словникові збіги досягають 22%. Аналіз словникових збігів за частинами мови свідчить, що 80% їх припадає на іменники, по 10% — на дієслова і прикметники і тільки подекуди зустрічаються прислівники. Це дає можливість зробити методичний висновок, що учні найчастіше розуміють у тексті іменники за рахунок відомих їм коренів рідної мови. Дієслова, прикметники та інші частини мови можуть ввійти до потенціального словника переважно на ґрунті французьких кореневих слів. У школі ж саме цим частинам мови приділяють найменше уваги.

Питання про методику роботи над словниковими збігами ще й досі не розв'язане. Це пояснюється широко розповсюдженою точкою зору, висловленою також у цитованій нами раніше

¹ К. И. Крупник. Понимание текстов, содержащих неизученную лексику, при самостоятельном чтении. «Иностранные языки в школе», 1969, № 6.

² В. А. Кондратьева. Отбор лексики для учебного чтения с использованием частотного словаря. «Иностранные языки в школе», 1969, № 1.

досить змістовній роботі В. А. Кондратьєвої, про те, що словникові збіги «не вимагають зусиль для вивчення і запам'ятовування». З подібною точкою зору ми не можемо погодитися. Робота над словниковими збігами мусить проводитися систематично і виходити з двох головних положень:

1. Створювати в учнів настанову на впізнання і розуміння збіжних слів.

2. Здійснювати попередню лексикологічну підготовку учнів до сприйняття словникових збігів.

Лексикологічна підготовка передбачає: а) аналіз звукової і графічної форм збіжних слів і встановлення типових відмінностей у звучанні та графіці; б) навчання словотворному аналізу (зіставлення морфем збіжних слів); в) пояснення обсягу значень словникових збігів, показ конкретних випадків звуження, розширення і перенесення значень.

Розглядаючи фонетичну розбіжність французько-російських словникових збігів, ми виділили дев'ять найтиповіших груп, з яких, наприклад, можна назвати такі:

1. Озвучення в російських словах невимовних кінцевих приголосних французького слова:

aspect — аспект

rang — ранг

2. Передача по буквах носових звуків:

avance — аванс

bouton — бутон

Графічні збіги становлять великий інтерес при вивченні словникових збігів, бо вони сприймаються, як правило, при читанні.

З точки зору написання словникових збігів ми виділили 12 груп співвідношень. Наприклад:

1. Повний збіг графічних образів:

sport — спорт

accord — аккорд

2. Передача невимовного кінцевого *e* нульовою флексією або флексією *a*:

classe — класс

date — дата

3. Передача буквосполучень однією буквою:

phisque — физика

théâtre — театр

За значенням словникові збіги можна розподілити на три групи.

1. Повний збіг значень французького і російського слова: *communiste, canal, date*.

До цієї групи, як правило, належать слова, що мають конкретне значення.

2. Частковий збіг значень:

personne, démonstration, auditoire, limon.

3. Різка розбіжність у значеннях:

affaire, banderole, tambour.

Наведемо декілька прикладів. Слово *auditoire* — аудиторія в обидві мови увійшло з латинської, причому у французькій мові воно має більш вузьке значення і передає тільки групу осіб, які слухають лектора, тоді як в російській мові воно означає і приміщення, де читаються лекції. Слово *personne* у французькій мові означає *человек*, *особа*, *лицо*, *личность*. У російській же мові *персона* означає 1) *особа*, *личность*, 2) *важная особа*. Цікаво підкреслити появу в російській мові фігурального значення цього слова з відтінком іронії. Слово *limon* має у французькій мові три значення: 1) *тина*, *грязь*; 2) *один из сортов лимонов*; 3) *оглобля*. Воно є яскравим прикладом широкого розповсюдження омонемії у французькій мові¹, що часто ускладнює розуміння значень слів-збігів. Слово *лимон* у значенні плоду запозичено обома мовами з персидської, причому у французькій мові воно дуже звузило своє значення. Російському слову *лимон* у повному обсягу відповідає французьке слово *citron*.

Зрозуміло, що з методичною метою вивчення словникових збігів повинно здійснюватися тільки в плані синхронії. Окремі історичні екскурси можуть проводитися для показу причин, що викликали розбіжність у значеннях, і підготовки учнів до вибору правильного значення на основі загального змісту контексту.

СТРУКТУРНІ МОДЕЛІ РЕЧЕНЬ З ПІДМЕТОМ, ВИЗНАЧЕНИМ СЛУЖБОВИМ THERE, І ЧАСТОТНІСТЬ ІХ ВЖИВАННЯ (Спроба статистичної характеристики)

В. Д. Берловська

У сучасній лінгвістичній літературі, присвяченій вивченню граматичної структури мови, великої уваги надається з'ясуванню так званого «синтаксичного каркасу»².

В цій статті зроблено спробу дати такий «синтаксичний каркас» для речень, підмет яких визначено службовим *there*.

¹ З. И. Левит. Очерки по лексикологии современного французского языка. М., 1969.

² Див., напр., Н. Хомский. Синтаксические структуры. Сб. «Новое в лингвистике», т. II, Изд-во иностр. лит., М., 1962, стор. 520.

В результаті вивчення вживання цих речень, що було зроблено на матеріалі англійської художньої літератури XIX—XX століть, нам вдалося виділити найбільш типові моделі цих речень, а також одержати статистичні дані, що характеризують частотність їхнього вживання в сучасній англійській мові.

У своїй роботі ми спиралися на визначення моделі, яке дає О. М. Барсова: «Модель речення — речення в абстракції від його лексичного наповнення. Конкретне речення — одиниця мовлення, модель речення — одиниця мови»¹.

Нами було виділено 20 структурних моделей цих речень і 9 їх варіантів, а також встановлено частотність їх вживання, а саме:

1) $s'-P-S$ в тому числі варіант $s-P_1-S$	1,8 %	45,5%
2) $s'-P-S-A$ в тому числі варіант $s-P_1-S-A$	0,66%	19,2%
3) $s'-P-S-O$ в тому числі варіант $s-P_1-S-O$	0,4%	18%
4) $s'-P-A-S$ в тому числі варіант $s-P_1-A-S$	0,18%	2%
5) $s'-P-O-S$ в тому числі варіант $s-P_1-O-S$	0,1%	0,3%
6) $A-s'-P-S$ в тому числі варіант $A-s-P_1-S$	2,28%	4,1%
7) $O-s'-P-S$ в тому числі варіант $O-s-P_1-S$	0,1%	1,4%
8) $s'-P-S-A_1-A_2$ в тому числі варіант $s-P_1-S-A_1-A_2$	0,12%	1,3%
9) $A_1-s'-P-A_2-S$ в тому числі варіант $A_1-s-P_1-(A_2)-S-(A_2)$	0,36%	0,4%
10) $P-s'-S$		1,3%
11) $P-s'-S-A$		0,7%
12) $P-s'-S-O$		0,2%
13) $S-s'-P$		1%
14) $S-s'-P-A$		0,2%
15) $S-s'-P-O$		0,2%
16) $S-P-s'$		1%
17) $S-P-s'-A$		0,3%
18) $S-p-s'-P$		0,4%
19) $s'-P(p)$		1,2%
20) $P-s'$		0,3%

де S — смисловий підмет;

s — службове there як структурний підмет;

s' — службове there структурний підмет з семантико-диференціюючою функцією²;

P — присудок, визначений дієсловом to be;

P_1 — присудок, визначений іншим дієсловом;

¹ О. М. Барсова. Инварианты простого предложения в современном английском языке. Сб. «Проблемы синхронного изучения грамматического строя языка», Тезисы научной конференции, 1965, стор. 23.

² Див. В. Д. Берловская: 1) К вопросу о служебном there в английском языке. «Уч. записки ХПИИЯ им. Н. К. Крупской», т. V, 1959, стор. 135, 139; 2) Предложения со служебным there в современном английском языке. Автореф. канд. диссерт., Л., 1967, стор. 5—7.

p — змінна частина присудка (допоміжне або модальне дієслово);
A — обставина;
O — додаток.

Ці моделі (та їх варіанти) свідчать про те, що:

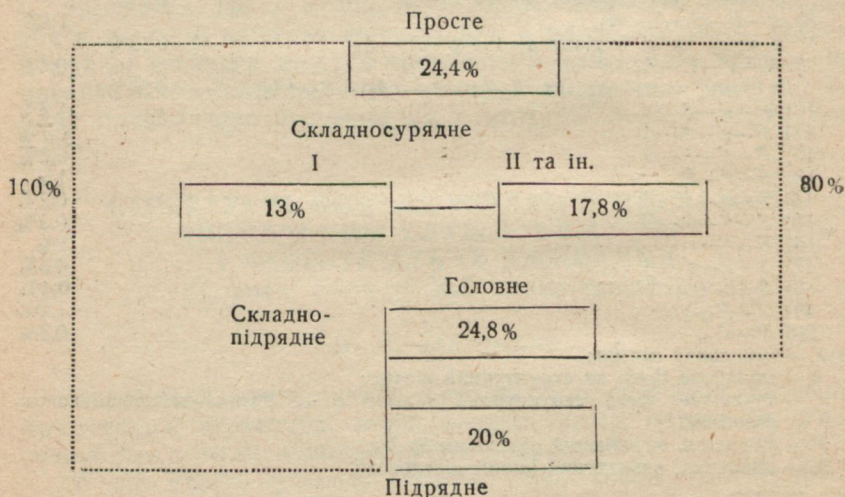
1) службове *there* завжди зберігає свою структурну функцію, до якої в багатьох випадках приєднується і семантико-диференціююча функція;

2) з моделей 1, 3, 5, 7, 10, 12, 13, 15, 16, 18, 19 і 20 видно, що існуюче і досі уявлення про те, що в реченнях з службовим *there* обов'язкова наявність обставини¹ не тільки неточне, але й прямо протилежне дійсності, оскільки більшість цих речень (близько 70%), не мають обставин;

3) для цих речень характерна значна структурна різноманітність, але фронтальне положення службового *there* є найбільш типовим, бо його можна спостерігати в 88,2% випадків. Цікаво при цьому, що приблизно половина всіх цих випадків падає на речення, що мають валентність зліва, тобто на другі речення в складносурядних реченнях і підрядні речення, що йдуть за головним або вклинюються в структуру останнього.

У зв'язку з цим звернемося до статистичних даних, що характеризують вживання речень з службовим *there* в різних структурних типах речень.

Одержані нами дані наведемо у вигляді схеми

¹ У деяких випадках навіть саме призначення службового *there* будується на основі цього положення: Див. В. П. Кобков. Замещение в английском языке. Сибирское отд. АН СССР, Новосибирск, 1964, стор. 24; Э. М. Медникова, Т. К. Перекальская. Антицинирующее (предвосхищающее) *there* и вопросы актуального членения предложения. «Иностр. языки в школе», 1967, № 1, стор. 75.

Як бачимо з цієї схеми, речення з службовим *there* в більшості випадків (80% вживаються в самостійних реченнях: простих, складносурядних і головних. Лише 20% від загальної кількості всіх речень з службовим *there* припадає на підрядні речення).

В свою чергу ці підрядні речення розподіляються так: приблизно половину їх, тобто $\approx 10\%$ від загальної кількості всіх підрядних речень становлять додаткові підрядні речення, наприклад:

I didn't know that there was any such color.

(Leacock, Lover's Guide, 208).

"I knew there was a streak of cruelty in him".

(Galsw., Over the River, 19).

"...you're both prepared to go into Court and swear there was absolutely nothing that night..."

(Там же, 155).

Якщо уявити ці речення у вигляді моделей, то одержимо:

that $s' - P - S$

$s' - P - S - 0$

$s' - P - S - A$

Ці моделі і є основними для додаткових підрядних речень з службовим *there*.

Інші 10% (тобто половина всіх підрядних речень, що мають структурний підмет, визначений службовим *there*) розподіляються приблизно однаково між означальними підрядними реченнями, підрядними реченнями місця, часу, умови, причини, порівняння і уступовими, тобто на кожне з них припадає в середньому близько 1,4%.

Для більшості цих підрядних речень ми маємо ті ж основні моделі, що і для додаткових підрядних речень, а саме:

(сполучник або сполучне слово) $s' - P - S (-0 \text{ або } A)$

напр.: ...he could be a thorough optimist when there was anything to be had out of it.

(Galsw., The Man of Prop., 97).

An accountant had many more chances, but let him be put with a good firm, where there was no risk at starting!

(Там же, 294).

Of all the company of those days he himself alone seemed left, except Swithin, of course, and he so outrageously big there was no doing anything with him.

(Там же, 63).

Умовні та уступові підрядні речення у більшості випадків займають фронтальне положення відносно головного речення, тому модель змінюється таким чином:

сполучник — $s' - P - S$ (—0 або A) —

напр.: If there was no future in hats, one might get a political secretaryship.

(Galsw., Over the River, 29).

...though there had been money from Irene, he had made an opportunity of telling Bilson that her mistress was at the sea;...

(Galsw., The Man of Prop., 366).

Для безсполучникових умовних підрядних речень, крім того, існує варіантна модель:

$p - s' - P - S$ (—0 або A) —

Наприклад:

Had there been a breath of wind we should have fallen on the six mutineers...

(Stevenson, Tr. Island, 107).

Підрядні речення місця також можуть займати фронтальне місце, наприклад:

„Where there's smoke there's a fire“, Henry adjudged...

„Where there are eyes there should be a nose“, Leoncia contributed.

(London, Hearts of Three, 137—138).

Тому і для цих речень існує варіант:

сполучникове слово $s' - P - S$ —

Нарешті, означальні підрядні речення мають такі основні моделі:

— відносний займенник або прислівник — $s' - P - S$

— відносний займенник або прислівник $s' - P - S$ —

$s' - P$

— $s' - P$ —

Наприклад:

The subsidiary figures, of which there were six, female, nude... were all pointing towards the central figure...

(Galsw., The Man of Prop., 91).

At night, they rode either back to the beach or to the end of town where there was a big stone jetty made of boulders.

(Wilson, Live with Lightning, 146).

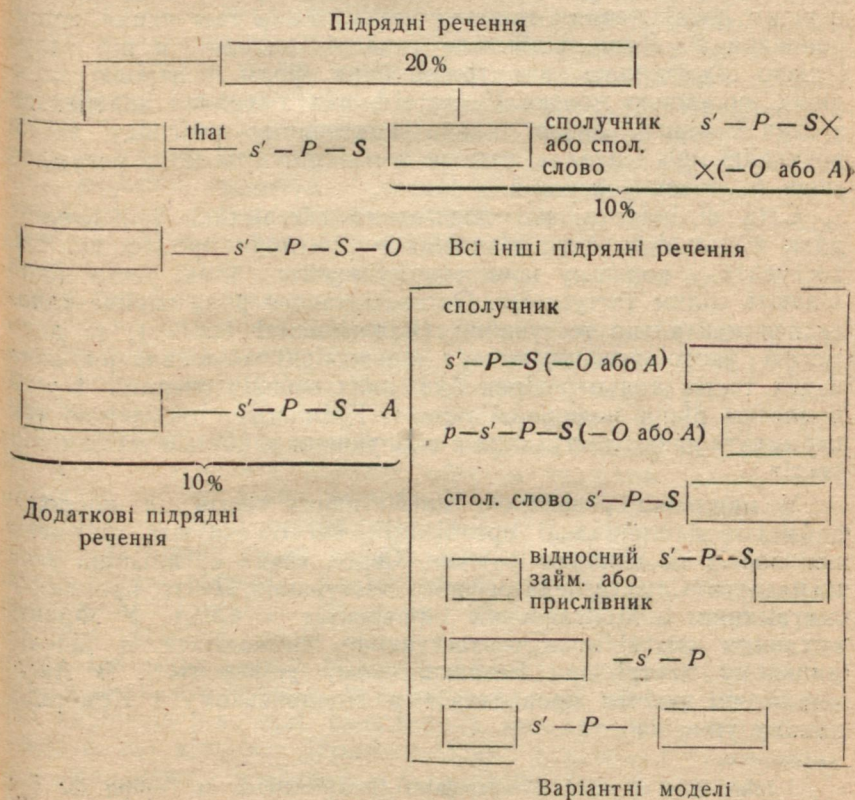
"I can't avoid business relations, and there's all there is to it".

(Dreiser, Sister Carrie, 122).

"...This, I told myself, will be away from any war there is or any bombing..."

(Wells, The Door, 367).

Таким чином, підрядні речення мають такі моделі:

ТЕСТУВАННЯ В ГАЛУЗІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ ЗА КОРДОНОМ

Ю. І. Бейдер, Г. Б. Каневська

У наш час в різних країнах проводяться інтенсивні дослідження в галузі тестування. У періодичній літературі 50-х років з'явилася велика кількість робіт, присвячених цій проблемі. До цього ж періоду належать перші конференції з лінгвістичного тестування. Вже в 1961 р. видатний американський психолог і лінгвіст Дж. Керолл охарактеризував лінгвістичне тестування як самостійну галузь дослідження, яка швидко розвивається, і передбачав, що в недалекому майбутньому з'являться фундаментальні роботи, присвячені цій проблемі¹. В 1964 р. вийшла книга Р. Ладо², яку слід вважати першим дослідженням такого роду. Система тестування, запропонована Р. Ладо, відбивала сучасні тенденції в цій галузі і різко відрізнялась від традиційних форм контролю володіння іноземною мовою. У статті³, яка з'явилася напередодні згаданої книги, автор піддав критичному розгляду засоби контролю, що існували раніше з позицій сучасного розуміння мови та мовних операцій.

Слід відзначити, що досягнення лінгвістики і психології дали можливість дати відповідь на питання про те, що слід тестувати у кожному конкретному випадку і які тести відповідають цілям тестування. Оцінкам такого роду сприяє також експериментальне тестування (Experimental testing), за допомогою якого встановлюється правомірність вживання означених тестів для перевірки будь-яких мовних операцій і установлення рівня володіння мовою. Крім того, проблемою експериментального тестування є відшукування найбільш економічних тестів.

У наш час розробкою лінгвістичних тестів за кордоном займаються спеціальні організації, які об'єднують лінгвістів, психологів та викладачів мови. Серед таких організацій можна назвати Службу педагогічного тестування, Центр прикладної лінгвістики і Мічиганський університет в США. У Франції питанням лінгвістичного тестування займаються в Дослідницькому центрі при Безансонському університеті. В Англії аналогічні роботи проводяться в Лондонському і Кембріджському університетах.

¹ John B. Carroll. Fundamental Considerations in Testing for English Proficiency of Foreign Students. Testing the Proficiency of Foreign Students. Washington, 1961.

² Robert Lado. Language Testing, New York, 1964.

³ Robert Lado. English Language Testing: Problems of Validity and Administration. English Language Teaching, vol. XIV, 1960.

До найбільш широких класів лінгвістичних тестів слід віднести тести на встановлення рівня володіння іноземною мовою (Proficiency Tests) і тести на визначення здібностей до вивчення іноземних мов (Aptitude Tests).

Установлення рівня володіння іноземною мовою може провадитись до початку навчання (Prefasts), на будь-якому відрізку навчання (Achievement Tests) та на завершенні курсу навчання (Posttests). Установлення рівня володіння мовою до початку навчання необхідно для вирішення питання вибору того чи іншого ступеня навчання мові для кожного, хто підлягає тестуванню і найбільш раціонального комплектування груп. Наслідки попереднього тестування вживаються також для побудови курсу навчання. Порівняння результатів попереднього тестування з результатами тестування, яке провадиться після завершення курсу навчання, дає можливість робити досить надійну оцінку ефективності методів, що застосовувалися в процесі навчання. Розробка тестів, придатних для встановлення ступеню просування учнів або студентів у процесі навчання, звичайно зв'язують з проблемами знаходження об'єктивних засобів поточного контролю, діагностування труднощів у навчанні і своєчасного внесення коректив у процес навчання. Крім того, тести такого роду розглядаються як засіб інтенсифікації учбового процесу, оскільки вони сприяють підвищенню активності учнів, допомагають учням відчувати досягнуті успіхи і вносять елементи гри і змагання в процес навчання¹.

Техніка тестування здійснюється, як правило, за допомогою вибору одного варіанту відповіді з ряду запропонованих (Multiple — choice items). Найчастіше пропонується вибір з трьох або чотирьох варіантів. Кожний із запропонованих варіантів відповіді відзначається буквеним або цифровим індексом. Той, хто підлягає тестуванню, повинен обвести кружком індекс, який визначає вибраний ним варіант. Ці кружки копіюються на аркуш паперу, який підкладають знизу. На нижньому аркуші паперу зазначені лише індекси вірних відповідей, тому в випадку вірної відповіді помітка того, хто підлягає тестуванню, збігається з індексом. Лічильник або спеціальна машина враховує кількість таких збігів і одержує кількість набраних очок. При підрахуванні кількості очок враховується імовірність випадкового вгадування, яка залежить від кількості одержаних варіантів відповіді. Нескладний математичний розрахунок показує, що кількість істинних вірних відповідей з розрахунком випадкового вгадування визначається за формулою:

$$m = \frac{1}{n - 1}$$

де m — кількість вірних, а n — кількість невірних відповідей.

¹ W. Somarante, Aids and Tests in the Teaching of English as a Second Language, London, 1957.

Припускається, що тестуванню підлягають чотири основних мовних операції: слухове сприймання мови, уміння висловлювати думки в усній формі, сприймання письмової мови, уміння висловлювати думки в письмовій формі. Кожна з операцій може перевірятись окремо або в сполученні з іншими операціями.

Дж. Керолл пропонує враховувати чотири мовних аспекти при тестуванні кожної операції, фонологію або орфографію, синтаксис і лексику¹.

З цієї точки зору викликають інтерес тести Р.-Велет², в яких автор слідом за Р. Ладо використовує «мінімальні пари», тобто слова з мінімальними фонологічними різницями. Наприклад, той, хто підлягає тестуванню, одержує завдання вибрати речення, яке відповідає висловленню: „She has got the ham ready”.

Потім він слухає такі речення:

1. Well, let's sit down to eat.
2. And mother has offered to sew it for me.
3. So, let's sing it through to see how it sounds

і відзначає номер того речення, яке відповідає за змістом основному висловленню. Можливий другий варіант пред'явлення цього тесту, коли той, хто підлягає тестуванню, слухає лише основне висловлення та вибирає одне з трьох зображень жінки, яка тримає 1) шматок шинки, 2) оздоблення для плаття, 3) збірник гімнів. Цілком зрозуміло, що в обох варіантах ми маємо справу з тестом на слухове сприймання мови. Різноманітні комбіновані тести (наприклад, тести на читання у комбінації з слуховим сприйманням словарних тестів пропонуються в роботах Д. Андерсона³, Д. Перрена⁴ та ін.

З метою повної перевірки загального рівня володіння іноземною мовою застосовуються серії тестів, в яких враховуються різні мовні операції і аспекти мови. В рішенні конференції з тестування володіння англійською мовою студентами, яка відбулася у Вашингтоні в 1961 р.⁵, було запропоновано створювати серії тестів, які включають слухове сприймання мови, володіння лексикою, читання і письмо. Така серія

¹ John B. Carroll. Цитированная работа.

² R. Valette. Evaluating the Objectives in Foreign Language Teaching, IRAL, v. 1/2, 1966.

³ D. Anderson. Test of achievement in English Language, English Language Teaching, v. 8, № 2, 1953.

⁴ D. Perren. Testing abilities in English as a second Language, English Language teaching, v. XXI, No 3, 1967.

⁵ Testing the English proficiency of foreign students, Washington, 1961.

тестів була розроблена Лінгвістичним центром американських університетів¹.

Серія включає 210 тестів з вибором з трьох або чотирьох варіантів і розрахована на дві години роботи. Тести призначені для загальної перевірки елементарного рівня володіння англійською мовою. Розглянемо деякі з них.

1. (Does) (Is) (Has) she own a car?
A B C
2. The two houses are (like) (same) (similar)
A B C
3. A is used to write with
A. match C. board
B. spoon D. pen

До кожної групи тестів на перевірку означених мовних умінь дається коротка інструкція. Слід відзначити, що тести з множинним вибором перевіряють рецептивні вміння. Згадування тут не самостійне, бо завжди має місце «підказування» у формі вірної відповіді серед декількох невірних. Крім того, цілком виключено елемент творчості, оскільки той, хто підлягає тестуванню, лише вибирає вірну відповідь. Прикладом спроби створення тестів, які припускають самостійну відповідь, можуть бути тести, запропоновані Уоттсом².

Наведемо приклад одного з його тестів, в якому треба самостійно знайти слово за його означенням. What do we call a number of people 1) gathered to together to hear a concert? 2) gathered together for a picnic? 3) gathered together in a disorderly crowd? 4) selected to sing together?

Позитивною стороною сучасного тестування є застосування різноманітних технічних засобів. Але слід звернути увагу на негативну роль різних психологічних факторів, пов'язаних з незвичайною обстановкою. Р. Ладо відзначає³, що студент, який в звичайних умовах легко вживає будь-який вираз, може забути його перед мікрофоном. У порівнянні з широкими можливостями використання звукозаписуючої апаратури при тестуванні слухового сприймання мови, можливості усного утворення мови обмежені. Аналіз записаних на магнітофон висловлювань є трудомістким процесом. Труднощі складення тестів з однорідними усними відповідями для групи досліджуваних відзначаються Уілкінсом і Гофманом⁴.

У більшості закордонних тестів цілком відсутнє врахування рідної мови досліджуваних. Питання про доцільність враху-

¹ Technical description of AULC tests, Washington, 1961.

² A. Watts. Vocabulary tests, London, 1935.

³ R. Lado. Testing control or the structure of a foreign Language, New York, 1956.

⁴ G. Wilkins, E. Hoffman. The Use of Cognates in Testing Pronunciation, Language Learning, vol. XIV. No. 1—2, 1964.

вання рідної мови при тестуванні викликає суперечливі думки. Дж. Керолл¹ вважає, що врахування рідної мови досліджуваних потребує спеціального створення тестів для кожної національної групи. Ця обставина, за його думкою, зробить неможливим установлення стандарту володіння іноземною мовою, якого слід додержуватись при тестуванні. Протилежної точки зору дотримуються Р. Ладо та Р. Стревенс², які вважають, що відсутність врахування інтерференції рідної мови досліджуваних приведе до необ'єктивності при тестуванні.

Цей короткий огляд дає можливість зробити висновок, що в наш час за кордоном накопичено досвіду в галузі лінгвістичного тестування. Цей досвід потребує уважного вивчення та оцінки. Багато з розглянутих тестів при відповідній критичній переоцінці можуть бути використані з метою підвищення ефективності і економічності процесу навчання іноземним мовам в середній та вищій школі.

ПРО ІНТЕНСИФІКАЦІЮ ПРОЦЕСУ ОВОЛОДІННЯ ЗВУКАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ ВІДДІЛЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ УНІВЕРСИТЕТУ

А. М. Водяха

З спеціальності 2004-романо-германські мови і літератури учбовим планом передбачено вивчення «основної іноземної мови» і «другої іноземної мови», на які відведено відповідно 2000 та 270 годин.

Для студентів друга іноземна мова нова (в школі вони вивчають основну) і в межах відведеного часу використання методів, що застосовуються при вивченні основної іноземної мови, не дає бажаних результатів. Необхідно шукати шляхи інтенсифікації процесу оволодіння другою іноземною мовою.

У цій статті нам хотілося б поділитися деякими думками з приводу інтенсифікації процесу оволодіння звуковою будовою англійської мови студентами відділення німецької мови.

Як було сказано вище, друга іноземна мова є для студентів новою іноземною мовою. Таким чином, фонетичний курс тут не корективний, а вступний і потребує, звичайно, більше часу для вироблення міцних артикуляційних навиків.

Проте вивчення другої іноземної мови студенти починають на другому курсі, коли вони вже мають міцну фонетичну базу основної іноземної мови. Завдання викладача полягає тепер у тому, щоб максимально використати цю базу для постановки звуків нової для них мови у стислі строки.

¹ John B. Carroll. Цитированная работа.

² P. Strevens. The Development of an Oral English Test for West Africa English Language Teaching, vol. XV. No 1, 1960.

Порівняльний аналіз артикуляційних баз англійської та німецької мов, який провела І. С. Сорокіна¹, свідчить про те, що в них є багато спільних рис.

Так, у системі приголосних англійської і німецької мов глухі приголосні характеризуються напруженням м'язів язика та губів. Глухі приголосні [p], [t], [k] артикуються енергійно і з придихом (аспірацією). Приголосні в обох мовах не пом'якшуються, тобто відсутнє (як у російській та українській) протиставлення твердих і м'яких фонем. Приголосні [t], [d], [n], [l] в німецькій і англійській мовах альвеолярні, в російській та українській — дорсальні. Сонанти [m], [n], [ŋ] в обох іноземних мовах звучні й довгі. В англійській і німецькій мовах є фарингальний щілинний звук [h], якого немає в російській та українській.

У системі голосних в обох іноземних мовах розрізняються, на відміну від російської і української, короткі та довгі голосні. В англійській і німецькій є дифтонги, причому в обох мовах падаючі. В порівнюваних мовах голосні більш напружені, ніж в російській і українській. М'яке піднебіння в артикуляції англійських і німецьких голосних участі не бере.

Це порівняння спільних рис звуків в англійській і німецькій мовах свідчить про те, що при постановці англійських звуків у переважній більшості випадків слід спиратися на відповідні вже знайомі студентам звуки німецької мови.

Крім того, досвід показує, що особи, які вивчають другу іноземну мову, прагнуть, незалежно від можливості і доцільності, спиратися не на рідну, а на вже знайому їм іноземну мову.

Треба одразу ж зробити зауваження, що незначні відмінності в звуках порівнюваних мов до уваги не беруться, тому що вони істотного значення не мають і на характер фонем не впливають.

Таким чином, враховуючи вищесказане, ми вважаємо можливим при вивченні 16 англійських приголосних цілком посилатися на відповідні німецькі. Це [p], [b], [t], [d], [k], [g], [f], [v], [s], [z], [ʃ], [h], [m], [n], [ŋ], 2 приголосних [ʒ], [ʒ]² потребують лише незначного коректування і тільки 4 приголосних [w], [r], [θ], [ð], вимагають спеціальної постановки.

З 12 англійських голосних (монофтонгів) 7 практично не відрізняються від відповідних німецьких, тому що [i:], [ɪ], [e], [u], [ə] майже повністю збігаються, а [u:], [ɔ] потребують незначного коректування. Спеціальної постановки потребують 5 голосних: [ɜ], [ʌ], [ɔ:], [ɔ], [ə:].

¹ Див. В. Г. Вилюман, Н. И. Еремеева и др. Учебник английского языка. Л., 1963, стор. 7—10.

² Звук [ʒ] зустрічається в німецькій мові тільки в запозичених словах і тому не завжди вважається німецьким звуком.

Більшої роботи вимагають англійські дифтонги у зв'язку з тим, що в англійській мові їх набагато більше (9), ніж у німецькій (3). Кількість англійських дифтонгів, що вивчаються, можна скоротити на один: [ɔə] у всіх випадках замінюється монофтонгом [ɔ:]. Крім того, на допомогу приходить ряд факторів, які сприяють їх швидкому засвоєнню:

а) всі елементи англійських дифтонгів або мають відповідності серед німецьких голосних, наприклад: [I], [e], [ɛ], [a], [o], [ə], або вже знайомі студентам з розділу монофтонгів, який вивчався раніше, наприклад: [ɔ], [u];

б) англійські дифтонги [aɪ], [ɔɪ], [aʊ] можна вводити, відправляючись (з відповідними поправками) від німецьких дифтонгів [ae], [ɔə], [ao] в таких словах, як *dein*, *mein*; *heute*, *Leute*; *Baum*, *Maus*;

в) в німецькій говірній мові (*Umgangssprache*) є цілий ряд випадків, коли закінчення з «г» після голосної звучать як англійські дифтонги з другим елементом [ə], наприклад:

[ɪə] B *wier*, *mir*, *hier*;
[uə] B *Spur*, *Uhr*, *nur*;
[ɛə] B *Säer*, *Mäher* і т. д.

Тільки два дифтонги [ɔɪ], [ou] потребують спеціальної постановки.

Таким чином, якщо враховувати звукову схожість в англійській і німецькій мовах, з 42 англійських звуків спеціальної постановки потребують лише 11. Резерви часу очевидні.

В період проходження вступного фонетичного курсу та правил читання студентам пропонуються таблиці англійських звуків в порівнянні з відповідними німецькими, де також подані основні букви та буквосполучення, які передають той чи інший звук.

Практика показує, що в групах відділення німецької мови артикуляційні навички англійських звуків виробляються швидше, ніж в групах, де основна мова французька.

ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЧУЖОЇ МОВИ В РОМАНАХ Л. ФЕЙХТВАНГЕРА

А. С. Вольф

Особливості фейхтвангерівського синтаксису не у близькості до форм книжної, писемної літературної мови, як вважають деякі дослідники¹, а швидше у певній риторичності, яка навіть

¹ Див. О. И. Хазова. Функции и грамматическое оформление чужой речи в произведениях Лиона Фейхтвангера. Автореф. канд. диссерт., М., 1967, стор. 13, 19; Д. Б. Замчук. Характер ввода прямой речи и индивидуальный стиль автора. «Ученые записки ЛГУ», № 253, 1959, стор. 160.

авторській оповіді та опису надає інколи ораторської інтонації. Оповідь у Фейхтвангера наближається до бесіди з читачем; в ній автор не лише щось показує, але й доводить, переконує, аргументує, сперечається. Саме ця прихована публіцистичність і визначає яскраві особливості його синтаксису.

Яскраві синтаксичні «вільності» Фейхтвангера, сміливі інверсії, відокремлення і вичленування за предикативну рамку, перелік, повтори, еліпси і т. п. давно привертають увагу дослідників¹. Ми ж звертаємо свою увагу на синтаксичні особливості чужої (особливо невластне-прямої) мови у романах Фейхтвангера, на деякі особливі прийоми (фігури), зв'язані з організацією великих контекстів чужої мови у цих романах.

А. «Зміщення осіб». Драматизація невластне-прямої мови

Для фейхтвангерівської техніки передачі чужої мови характерна тенденція до стирання меж між різними видами мови персонажів, до сплаву цих різних видів, до переходу від одного виду до іншого без проміжних композиційних «скріп». Особливо це стосується переходу невластне-прямої мови у прямую і навпаки.

Досягається це, зокрема, «зміщенням осіб» у невластне-прямій мові, пор.: (Баварський міністр юстиції Кленк («Успіх») здійснює прогулянку у своїй машині по передгір'ях баварських Альп, в дорозі роздумує про службові справи, про знайомих):
1. Da war das Gut des Toni Riedler. Der hat sich auch aus der offiziellen Politik zurückgezogen. Hat stark drauflosgelebt, solange er bayrischer Diplomat war, hat sich dann im Krieg und nachher gesund gemacht, weiter gut gewirtschaftet. Jetzt ist er üppig geworden, hat das dritte Auto, ... eine ganze Kompanie unehelicher Kinder, macht sich den Spaß, illegale Verbände zu organisieren, daß er, Klenk, es schwer hat, die Augen zuzudrücken. Ein bißchen dick geben wir es in unserem klerikalen Oberbayern mit den unehelichen Kindern: wir haben einen höheren Prozentsatz als das übrige Mitteleuropa... Auch die Zahl der Roheitsverbrechen ist nach der letzten Statistik südlich der Donau immer noch höher als irgendwo sonst im Reich. Wir können uns sehen lassen mit unserer

¹ Пор. Н. Е. Шальнова. Стилистические возможности порядка слов в немецком языке (на материале произведений Фейхтвангера). У зб. «Вопросы филологии», вип. I, М., 1962, стор. 187—211; С. А. Суркова. К вопросу о рамочной конструкции и «разрыхлении» структуры нем. предложения (из наблюдений над синтаксисом Л. Фейхтвангера). «Ученые записки Рязанского ГПИ», т. 50, М., 1966, стор. 59—72 та ін.; Gertrud Oheim. Feuchtwangers Sprache in seinem «Goya» (Greifenalmanach auf das Jahr 1958, Greifenverlag, Rudolstadt, 1957, S. 36, 40—41; Vera Grübler. Satzbau und Kompositionselemente im Spätwerk Lion Feuchtwangers (Greifenalmanach auf das Jahr 1959, R., 1958, S. 234—237, 245—250) u. a.

Kriminalität; das sind Ziffern¹, die sich gewaschen haben. Vital sind wir, da fehlt sich nichts (E., S. 76—77).

Невласне-пряма мова Кленка, в якій дотримано граматичних норм цього виду чужої мови (суб'єкт позначений займенником третьої особи: «er Klenk») нараз переходить у внутрішній монолог з узагальненим суб'єктом («wir»). «Зміщення осіб» наближає суб'єктивний план персонажа до читача (без втручання оповідача), показує роздумуючого «крупним планом»¹.

Перехід до внутрішнього монолога драматизує мову персонажа: оповідач як посередник між персонажем і читачем відступає на задній план, персонаж говорить сам за себе, мова його стає справді індивідуальною і безпосередньою, автентичною. До мовного портрета додається зайвий штрих.

Б. «Стихомітія»

Другий прийом драматизації чужої мови є своєрідна прозаїчна «стихомітія», зіткнення контрастуючих реплік-антитез, характерне для прози Фейхтвангера, прози великих проблем, гострих ідеологічних, філософських, етичних зіткнень і конфліктів. «Стихомітія» — гранично загострене, афористично стиснене вираження конфлікту, пор.: 2. «Tot ist tot», sagte er (Klenk.—A. W.) mit seiner riesigen, tiefen Stimme, abschließend.

«Tot ist nicht tot», erklärte auf einmal hell und gequetscht der Schriftsteller Tüverlin.

«Überheben Sie sich nicht», sagte friedlich Klenk. «Dieser Tote (Martin Krüger.—A. W.) wird den Mund nicht aufmachen...» — «Er wird ihn aufmachen», sagte höflich Tüverlin (E, S. 743).

В. Анафори

Анафора — це повтор на лексико-синтаксичному рівні². Як і будь-який повтор, анафора є засобом логічного і емоційного посилення³. Установити стильову значущість⁴ анафори для передачі чужої мови у формі універсальній — справа дуже складна, що передбачає аналіз великого емпіричного матеріалу. На підставі наших спостережень ми можемо виділити дві функції анафори в організації чужої мови у творчості Фейхтвангера:

а) Анафора як введення внутрішньої мови. Анафора як форма введення непрямої і невластиве-прямої мови

¹ Інші приклади: E., 151, 234.

² Н. Т. Головкина. Повтор как стилистическое средство в различных видах и жанрах речи (на материале совр. немецкого языка). Автореф. диссерт., М., 1964, стор. 5.

³ «Повтор несет информацию, но в большинстве случаев не семантическую, а эмоционально-экспрессивную» (Н. Головкина. Назв. праця, стор. 4).

⁴ «Результат абстракции от конкретных стилистических функций» (там же, стор. 4).

підкреслює одночасність, суміжність, паралельність різних асоціацій у свідомості того, хто мовить чи думає, з допомогою анафори здійснюється ніби **синхронізація** цих часом дуже неоднорідних асоціацій, пор.:

3. Der Reindl, als der Messerschmidt zu reden anfang, wandte seine gewölbten, braunen Augen dem Alten zu. **Er dachte**, daß, schau an! der Messerschmidt ein anständiger Mensch sei. **Er dachte**, daß es schade war, daß der Pröckl nicht mit nach Rußland fuhr. **Er dachte**, daß er vielleicht jetzt dem Dr. Sonntag einen Wink geben könnte, für den Krüger zu schreiben. **Er dachte**, daß es eigentlich rätselhaft sei, warum so viele, zum Beispiel er selber, trotz der Münchner die Stadt München so mochten... (E., S. 434) ¹.

Синхронізація «примхливих» асоціативних стрибків внутрішньої мови («потоків свідомості») все ж дозволяє відчувати наявність певного прихованого, глибинного логічного зв'язку гетерогенних асоціацій — інакше не відбулося б їх зчеплення єдиною рамкою анафоричного введення.

б. Анафора-лейтмотив. Стилистичне значення анафори в функції лейтмотиву можна проілюструвати таким прикладом: 4. Er (Beaumarchais.—A. W.) hatte aber, wenn er so klagte, nur einen Amerikaner im Sinn, und der war nicht Arthur Lee. Dessen Angriffe wären bestimmt wirkungslos geblieben, wenn sich nur ein gewisser anderer die Mühe genommen hätte, den Mund aufzumachen. **Dieser andere** aber nahm sich nicht die Mühe. **Dieser andere** verharrte in einer unbegreiflichen, kränkenden Gleichgültigkeit. **Dieser andere** erklärte, die Verträge lägen vor seiner Zeit... (D. F., S. 250).

«Dieser andere» — в даному випадку зашифрований перифраз Франкліна. Бомарше хворобливо усвідомлює, що Франклін до нього ставиться недоброзичливо. Навколо цього неприємного уявлення кружляють тепер усі думки Бомарше, це його нав'язлива ідея, що становить психологічний стержень, лейтмотив усього цього відрізка внутрішньої мови.

Абсолютно аналогічним випадком є наступний відрізок невластиве-прямої мови: 5. Er (Beaumarchais.—A. W.) überlegte, wer hinter dem Artikel stecken mochte, er ahnte es, er wußte es. **Charlot war ergrimmt**, daß er in der Lage gewesen war, ihm seine lumpige Viertelmillion noch vor der Fälligkeit vor die Füße zu schmeißen. **Charlot war ergrimmt** über die ausgezeichneten Beziehungen zwischen ihm und Franklin. **Charlot war ergrimmt**, daß Desiree — (ebenda, S. 322).

«Charlot war ergrimmt» — це той спільний знаменник, до якого зводяться всі спонування, що мотивують появу непри-

¹ Vgl. auch E., S. 455; D. F., S. 398 — 399.

язної статті, воістину «провідний мотив» дій Шарло і «провідний мотив» усіх міркувань Бомарше¹.

Список скорочень

1. J. S. Jud Süb, Greifenverlag zu Rudolstadt, 1955.
2. E. Erfolg. Drei Jahre Geschichte einer Provinz., Aufbau — Verlag, B., 1960.
3. D. K. Der jüdische Krieg, Aufbau — Verlag, B., 1959.
4. D. T. Der Tag wird kommen, Aufbau — Verlag, B., 1959.
5. D. F. Die Füchse im Weinberg, Aufbau — Verlag, B., 1956.

АБРЕВІАТУРНІ СЛОВА В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Л. О. Вороніна

У сучасних мовах широко розповсюджено явище аббревіації, тобто скорочення повних розгорнутих назв². Хоч це явище наявне в англійській мові давно, сучасний період характеризується найбільш інтенсивним процесом поповнення словникового складу аббревіатурними словами. Високу продуктивність аббревіації в таких мовах, як англійська, російська, слід пов'язувати з активним процесом семантичної конденсації, що дозволяє зберегти обсяг інформації при економії засобів вираження.

У даній статті аналізуються деякі структурні особливості складноскорочених слів у сучасній англійській мові. Специфіка таких слів полягає, перш за все, в тому, що, з'являючись у мові услід за повною, розгорнутою назвою, вони виступають її варіантом.

Високою продуктивністю в англійській і російській мовах відзначається ініціальний тип складноскорочених слів, наприклад: у російській мові — СССР, КПСС, ООН; в англійській мові — Unesco < United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation, CND < the Campaign for Nuclear Disarmament, GI < General Issue — презирлива назва американського солдата. Цю аббревіатуру було запозичено німецькою мовою³, зустрічаються випадки її вживання і в російській мові: «Джи-ай развлекаются...» (заголовок статті в газеті «Известия» від 1 лютого 1962 р.).

¹ Vgl. auch. D. F., S. 674; N., S. 232, 457; J. S., S. 30, 167.

² А. Анацкий. Историко-типологический анализ сложного слова в современных германских языках. Сб. «Структурно-типологическое описание современных германских языков», М., 1969, стор. 168; Е. В. Розен. Новые аббревиатурные слова в современном немецком языке. «Иностранные языки в школе», 1969, № 3; В. В. Борисов. Акронимия в современном английском языке. «Иностранные языки в школе», 1970, № 6.

³ Див. Е. В. Розен. Указ. работа.

Незважаючи на значну кількість досліджень з різних проблем абрєвіації, питання про статус компонентів скорочених слів, створених на основі розгорнутих сполук, ще остаточно не вирішено. Очевидно, компоненти абрєвіатурних слів треба вважати морфемами, але морфемами особливого типу — морфемами-репрезентантами, що заміщують повні основи. Їх морфемний статус підтримують різні асоціативні зв'язки із словами, що вони репрезентують. Так, однобуквені представники основ у скороченнях NLF, A — A є морфемами — вони значимі. Мотивованість складноскорочених слів підтримується дистанційною близькістю повних назв, які забезпечують розшифрування абрєвіатур:

NLF Coalition Bid Rejected by Saigon Puppet.

The South Vietnam **National Liberation Front** has proposed that a broad coalition Government should be established in Saigon.

(M. St. трав. 31, 1969).

A — A Exercise for Warsaw Pact Armies.

Warsaw Pact armies will hold **anti**—**aircraft** exercises in Czechoslovak, Polish, Hungarian and Soviet territory.

(M. St. квітень 14, 1969).

Взяті ізольовано, поза зв'язком з повними назвами абрєвіатури не відзначаються високим ступенем частоти вживання, позбавлені мотивації. В англійській газеті «Morning Star» повідомлялось про те, як заповзятливі власники приватних шкіл використовують для реклами скорочені позначення своїх «звань», що не мають ніякого відношення до освіти, для обману батьків учнів:

One assistant head proudly asserts he is CBE, VRD and RNVR—Commander of the British Empire, Royal Navy volunteer reserve officer and possessor of the reserve officer's decoration.

(M. St. верес. 12, 1969).

З бігом часу змістові зв'язки з розгорнутою назвою можуть зникнути, внаслідок чого відбувається спрощення складноскорочених слів, втрата мотивації. Наприклад, слова ЗАГС, лавсан втратили змістові зв'язки з відповідними повними формами слів «Запись актов гражданского состояния», «Лаборатория высокомолекулярных соединений Академии наук СССР».

Цілком стосується англійської мови висловлювання Г. П. Уханова про те, що «складноскорочені слова, виникнувши в мові як словотворчі кальки складових назв, поступово набувають власної словотворчої структури, що вже не копіює синтаксичних відношень вихідних сполук»¹. Показова

¹ Г. П. Уханов. Об отношении сложносокращенных слов к словосочетаниям с той же предметной соотнесенностью. «Филологические науки», 1962, № 1, стор. 192.

в цьому плані історія іменника *jeep*. Виникнувши як варіант складової назви *g. p. <general purpose* («автомобіль загального призначення»), воно відірвалося від вихідної словосполучки, втративши змістовий зв'язок з нею. Цей «відрив» супроводився переміщенням границь морфем у складі слова і графічною трансформацією — *g. p. <jeep*.

У результаті морфологічного перерозкладу аббревіатури *o. k.* з'явився одноморфемний прикметник *okay*, від якого за конверсією утворилося дієслово *to okay*:

New panel *okays* 400 rent for two rooms.

(Daily Worker, квіт. 19, 1964).

Говорячи про ініціальний тип складноскорочених слів, не можна не згадати про численні акроніми-аббревіатури, омонімічні загальноживаним словам:

SET — Selective Employment Tax,

ASS — British Association for the Advancement of Science.

Автоматична інформаційна станція, створена в Обчислювальному центрі Сибірського відділення Академії наук СРСР, називається «АИСТ»¹.

Часто трапляються випадки навмисного створення акронімів-омонімів:

The Post Office announced that **ANN** — the abbreviation for **all — figure numbers now** — will be introduced next year.

(Morning Star, 1969).

Організований учнями історичний клуб дістав назву «ЯС-ЛИ» (Ядро стійких любителів історії)².

У російській мові поширені складені аббревіатури типу **комсомол, колхоз, обком**. Для англійської мови ці аббревіатури не типові. Однак, приклади англійських аббревіатур свідчать про тенденцію до їх «озвучування». Подекуди повна назва складається так, щоб аббревіатура її мала англійське звучання. Так, у початковому варіанті назви «United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation» (UNESCO) не було слова *scientific*. Останнє було введено, щоб забезпечити зручність вимови аббревіатури. У даному прикладі відбулося паралельне створення повної форми і аббревіатури. Тому, хоч для англійської мови в цілому складовий тип аббревіатур не характерний, все ж в ній зустрічаються змішані типи складо-буквених аббревіатур: **NALGO** — the National and Local Government Officers Association.

В англійській мові широко розповсюджений тип складноскорочених слів з двох основ, перша з яких представлена однією буквою, а друга — повною основою. Наприклад, **ядерна і воднева зброя** відповідно позначаються **A-weapon, H-wea-**

¹ Див. «Огонек», 1969, № 50. Ст. «Новосибирский «АИСТ».

² Див. «Учительская газета», 28 квітня 1970 р. Ст. «Путевка в счастье».

рон, а держави, що володіють цією зброєю, — A-powers. Складноскорочені слова даного типу, як правило, чітко мотивовані і не виявляють тенденції до морфологічного перерозкладу. Це обумовлено наявністю цілого ряду асоціативних зв'язків, що з'єднують їх з повними назвами. Морфема **Н** у слові **Н-weapon** легко членується і мотивується завдяки чіткому виділенню другої повної основи, яка сприяє розшифруванню **Н**; слід визнати істотним також зв'язок з хімічним знаком **Н** — водень.

У російській мові подібний тип абревіатур не зустрічається¹. Чітка мотивація зберігається і в абревіатурах з незначним зрізом а) однієї або б) обох основ: а) перша основа зрізана — **paratroops** < **parachute troops**. Проте останнім часом вживається ще більш зрізаний термін **paras**. Інші приклади: **medicare** < **medical care**, **medinews** < **medical news**, **telefilm** < **television film**. Друга основа зрізана в **breathalyser** < **breathanalyser**; б) обидві основи зрізані: в російській мові — **интервидение**, **космовидение**, в англійській мові — **sci-fic** < **science-fiction**, **motor pedal** < **motor pedal**.

Демонстранти на вулицях Ангії несли плакат, що закликав англійців забиратися геть додому²: **Brutish Co Home**. Абревіатура **Brutish** утворена від словосполучки **Brutal British**, з якою зв'язана як в структурному, так і в семантичному плані.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ХАРАКТЕРИ, МОВА І СТИЛЬ

(До постановки проблеми)

Л. С. Грінберг

Умови матеріального життя нації, її культура, національний характер неминуче відбиваються на особливостях мови. В лінгвістичній літературі існує багато робіт, присвячених цій проблематиці, зокрема досліджень в галузі лексики.

Мало досліджене в цьому плані мовлення, відбиття характерних національних та соціальних рис носіїв мови у функціональних стилях. Проте, очевидно, що такі дослідження можуть бути перспективними.

Коли йдеться про різницю в засобах вислову в тих або інших мовах, коли мови характеризують у загальних рисах (як,

¹ «Однбуквені морфеми сполучаються, очевидно, тільки з абревіатурними компонентами і словами». (Див. Д. И. Алексеев. Абревиатуры как новый тип слов. Сб. «Развитие словообразования современного русского языка», стор. 24).

² «Правда», 27 березня 1969 р.

наприклад, у відомому висловленні М. В. Ломоносова), мають на увазі не стільки різницю в структурі мов, скільки у засобах вживання, у мовленні та функціональних стилях. Інвентар засобів вислову у різних мовах набагато більш схожий, ніж їх вживання.

Звичайно, не всі функціональні стилі однаково відбивають вплив національного та соціального характерів на мовлення. Так, стилі мовлення, що існують переважно в письмовій формі, більш нівельовані, наближені один до одного не лише у споріднених мовах, але й у мовах значно віддалених (напр., науково-технічний стиль). В той же час у розмовному функціональному стилі ці риси носіїв мови виявляються досить яскраво. Саме в розмовному стилі у всій повноті розкриваються особливості національного, соціального та індивідуального характеру.

Літературознавство та літературна критика успішно займаються вивченням розмовної мови як засобу індивідуальної характеристики персонажів художнього твору, вивченням індивідуального стилю письменників. Однак, дослідження взаємозв'язку національного характеру та стилю, соціального характеру та стилю ще не привернули достатньої уваги.

Національний характер проявляється в мовленні як у паралінгвістичній, так і в лінгвістичній області. При цьому відбиття різних національних характерів може виявлятися в межах однієї мови, однієї мовної системи. З цієї точки зору особливий інтерес викликає англійська мова та її варіанти. Деякі спостереження дозволяють припустити, що певні риси англійського національного характеру — природна стриманість, скромність, урівноваженість, деяка відчуженість — знаходять відбиття у певних стилістичних проявах, які можна назвати стилістичною «модерацією». Вона виявляється у високій частотності вживання в розмовному стилі применшення, літоти, м'якості ствердження або заперечення, що досягаються широким використанням прислівників *rather, fairly, indeed* та розмовних кліше типу *I think so, I'm afraid not*, надмірним вживанням *Disjunctive questions*, слів — вставок, формул ввічливості, конвенціональних вигуків та ін.¹

Різниця між британським та американським варіантами англійської мови описана досить докладно. Проте, парадокс Оскара Уайлда: «*We and the Americans have much in common,*

¹ Наприклад, Андре Моруа так описує мовлення англійців: «*An Englishman will say, «I have a little house in the country»; when he invites you to stay with him you will discover that the little house is a place with three hundred bedrooms. If you are a world tennis-champion, say, «Yese, I don't play too badly». If you have crossed the Atlantic alone in a small boat, say, «I do a little sailing...»*»

(Цит. за «*Mozaika*», 1959, N. 2).

but there is always the language barrier» стосується не стільки фонетичних та орфографічних особливостей, деяких розходжень у значенні слів, скільки особливостей вживання, розходжень стилістичної якості, що відбивають різницю національних характерів. Такі риси американського характеру, як прагнення виділитися, виявити індивідуальність, підкреслити задовзятливість, «конкурентоздібність» виявляються в розмовній мові у ряді стилістичних явищ, які можна узагальнити як стилістичну «інтенсифікацію». До неї слід віднести те, що Г. У. Хоруїлл у «Modern American Usage» називає «the marked preference of American taste for the grandiloquent», часте вживання підсилювальних слів, емоціональних вигуків, широке використання перебільшення та ін.¹

Наведені спостереження мають попередній характер, проте вони дають підставу припускати, що етнолінгвістичні дослідження функціональних стилів, зокрема, розмовного стилю, можуть дати цікавий матеріал для вивчення національного характеру, історії, психології носіїв мови.

Стилістичні дослідження мають великі перспективи також і в галузі соціолінгвістики.

Соціальний стереотип, що існує в нашій уяві як відбиття характерних рис певної соціальної групи, як правило, тісно пов'язаний з рисами мовлення, властивими для цієї соціальної групи, з стереотипом мовлення.

Дж. Олдрідж у статті «Расставаясь с иллюзиями» пише: «На нашій вулиці товариші моїх дітей у більшості своїй діти робітників, це здібні, розумні і дотепні діти, але часом я сам не розумію їх мови. І це зовсім не означає, що вони розмовляють на лондонському «кокні», а лише те, що вони нівечать англійську мову до невпізнання. Вони опускають найважливіші слова, змазують все, що звучить надто виразно, і взагалі розмовляють у такій манері, неначе ясність виразу — злочин. Така манера складалася на протязі поколінь, і в жодному суспільстві не існувало такого жакливого засобу позбавити народ ясності мислення: слова цих людей невиразні, нібито вони ні-

¹ Ці риси яскраво виявляються у творах, що у США відносять до фольклору. Ось, наприклад, уривок з відомої «Промови Девіда Крокета у Конгресі»: «Congress allows *lemonade* to the members and has it charged under the head of *stationary*—I move also that *whisky* be allowed under the item of *fuel*. For *bitters* I can suck away at a noggin of *aquafortis*, sweetened with *brimstone*, stirred with a lightning rod, and skimmed with a hurricane. I've soaked my head and shoulders in *Salt River*, so much that I'm always *corned*, I can walk like an ox, swim like an eel, yell like an Indian, fight like a devil, spout like an earthquake, make love like a mad bull, and swallow a nigger whole without choking if you butter his head and pin his ears back». («The Sky's The Limit. A Treasury of American Folklore», ed. by B. A. Botkin).

коли не впевнені в тому, що кажуть, якщо тільки не йдеться про самі насувні життєві потреби»¹.

Як бачимо, й тут йдеться не про володіння мовними засобами, а про вживання їх у конкретній соціальній ситуації. Вивчення цих стилістичних особливостей допоможе глибше проникнути в суть явищ громадського життя.

Поряд з розмовним стилем, предметом соціолінгвістичного дослідження мають стати стилі пропаганди та реклами. Сучасний розвиток засобів масової комунікації з особливою силою ставить цю проблематику в прагматичному плані. Проте, прагматичне вивчення пропаганди та реклами має ґрунтуватися саме на стилістичних дослідженнях. Аналіз принципів відбору стилістичних засобів та прийомів, характерних для різних жанрів пропаганди та реклами, повинен допомогти розкрити механізм впливу слова на людину і колектив у конкретних національних та соціальних умовах.

У мовленні та стилі особливо чітко виявляється соціальна функція мови як засобу спілкування людей. Дослідження в цій галузі мають привернути велику увагу етнолінгвістів та соціолінгвістів.

ПРО НЕСТАБІЛЬНІСТЬ РОЗДІЛОВИХ ПИТАНЬ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

А. Г. Дородних

У роботі з інформантами, носіями англійської мови, виявилось, що деякі з них відмовлялися вживати розділові питання взагалі (американці), інші затруднялися конструювати розділові питання з модальними дієсловами *must, may, need, ought*. З'являлися такі варіанти, як:

He used to be a snob, wasn't he?
поряд із стандартним

He used to be a snob, didn't he?².

У зв'язку з такими аномаліями у нас виникла ідея простежити вживання розділових питань у художній літературі. Підбиралися, головним чином, твори останніх 20—30 років, насичені діалогом (виняток — роман Форстера «*Howards End*», написаний в 1910 р.). Ми поставили своїм завданням набрати 500 розділових питань, для чого треба було переглянути 3229 сторінок надрукованого тексту. Таким чином було одержано, на наш погляд, цікаві результати. По-перше, виявилось, що у творах

¹ «Иностранная литература», 1966, № 8. (Переклад наш. — Л. Г.)

² Див. А. Г. Дородних. Про деякі структури сучасної англійської мови. «Вісник Харківського університету. Серія іноземних мов», вип. 3, 1970.

американських авторів 1 розділове питання припадає приблизно на 11,4 сторінки, в той час як у англійських авторів знаходимо 1 розділове питання на 4,35 сторінки. Якщо врахувати, що у романі Хемінгуея «A Farewell to Arms» 25 розділових питань вживані англійкою Кетрін та виключити їх, то одержимо 1 розділове питання на 14,5 сторінки. Зважимо, до речі, на те, що у Стейнбека (The Winter of Our Discontent) знаходимо лише 3 розділових питання на 295 сторінках тексту, насиченого діалогом.

Далі було виявлено, що розділові питання з модальними дієсловами склали тільки 7% від загальної кількості.

Таблиця 1

Діє- слова	be зв'язка	be Contin	can could	may might	must	ought	had better	Інші (знамен- ні дієслова)
%	36,8	7,4	5,2	1	0,4	0,2	0,2	48,8

Як видно з таблиці, при перегляді не зустрілося розділових питань з need, used to, should (модальним дієсловом)¹.

Цікаво відзначити, що Клайма виключає вживання need у питаннях типу he can't do it, can he?, пояснюючи це тим, що need не створює опозиції ствердження-заперечення². Двоє з наших інформантів, правда, англійці, створили питання:

He needn't go, need he?

Можливо, це ще раз підтверджує, що для мови американців вживання розділових питань значно менш характерно. В наше дослідження не входило виявити різниці у вживанні розділових питань у чоловіків та жінок, але ми помітили, що в американців частіше вживають розділові питання жінки.

Але повернемося до нашого предмету. Приведена вище таблиця може скласти враження, що модальні дієслова беруть участь у розділових питаннях значно менш «охоче», ніж інші дієслова. Для перевірки ми вирішили зробити контрольний підрахунок, тобто виявити частотність вживання дієслів у тексті взагалі. З творів англійських (5) та американських (5) авторів ми вибрали підряд по 100 фінітних форм дієслів і одержали таку картину (див. табл. 2).

Як видно з таблиць, великої розбіжності у частотності вживання модальних дієслів немає. Отже, справа не в тому,

¹ Зауважимо, що ought ми знайшли у Форстера, представника старшого покоління (народ. у 1879 р.)

² S. Edward. Klima, Negation in English. The Structure of Language. Readings in the Philosophy of Language. Fodor and Katz, p. 288.

Таблиця 2

Дієслова	be зв'яз- ка	be Cont	be Pass.	can could	may might	must	need	should modal	had better	Інші
% амер.	26,8	1,8	1,8	3,4	1,2	0,2	0,2	1,6	—	64
% англ.	21,4	5,4	1,8	5,8	1	0,4	0,2	0,6	0,2	63,2

що модальні дієслова «неохоче» беруть участь у розділових питаннях, а в тому, що при невеликій частотності модальних дієслів та невеликій частотності розділових питань їх спільність настільки рідка, що не створює стабільної моделі. Труднощі у інформантів виникали головним чином із модальними дієсловами, які мають найбільш низьку частотність й, до того ж, чим-небудь відрізняються від інших модальних дієслів¹. Сюди ж можна додати і дієслово *dare*, у якого знаходимо 3 варіанти:

I don't dare to tell him.

I don't dare tell him.

I daren't tell him.

На основі викладеного дозволимо собі висунути загальну гіпотезу про те, що нестабільність деяких структур пояснюється низькою частотністю їх вживання та неоднорідністю оточень. В цих випадках помітну роль починають грати суб'єктивні фактори, навіть такі, як лінгвістичні уподобання того, хто говорить.

Має місце аналогія з більш частотними моделями, як у випадку: *Did you ought to go?* по аналогії з

Did you want to go?
have to.

ВИКОРИСТАННЯ ДЕГРАМАТИКАЛІЗОВАНИХ СТРУКТУР ТА ТЕКСТІВ У ТЕСТАХ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЗАСВОЄННЯ ГРАМАТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ

Г. В. Ейгер, М. М. Гохлернер, В. Д. Юхт

У психолінгвістичному та методичному плані слід розрізняти частково і повністю деграмастикалізовані речення та тексти.

У першому випадку маються на увазі речення, які в цілому відповідають одній із структурних моделей, що характеризують у своїй сукупності синтаксичну систему даної мови, але в яких є словосполучення або групи слів, зв'язок між якими в тому

¹ Див. А. Г. Дородних. Про деякі структури сучасної англійської мови...

чи іншому плані порушено (відсутність узгодження між компонентами, відсутність якоїсь морфеми або одного з обов'язкових компонентів та ін.).

Такі не повністю відмічені речення звичайно легко та однозначно виправляються інформантами.

У другому випадку мова йде про набір слів (повністю або частково оформлених граматично), які розставлені у різному порядку у відповідності до завдань тесту. Інформант повинен відбудувати такий текст, керуючись семантичною атмосферою всіх слів, які є в наборі¹. Відбудова тексту тут утруднюється і може бути однозначною тільки при наявності певних умов.

Деграматикалізація при тестуванні використовується для таких цілей:

1. Вивчення рівня сформованості уміння утворювати дану граматичну форму в умовах, які моделюють певний аспект комунікації, коли вербальний контекст визначає вибір компонентів структури (вибір граматичних афіксів для утворення певної граматичної форми, положення компонентів у фразі та ін.). Так, перевірку вміння утворювати перфект можна проводити поопераційно: 1) вибір допоміжного дієслова; 2) його узгодження з предметом; 3) вибір префікса при наявності усіх останніх компонентів дієприкметника; 4) вибір суфікса дієприкметника та ін.

Такий підхід дає можливість визначення ступеня сформованості кожної з операцій відповідної граматичної дії.

Тести складаються з трьох рівнів наближення до реального процесу комунікації: а) всі елементи структури, знання якої перевіряються, повністю відмічені, крім елемента кінцевого вибору (*des klein — Buches*). При цьому необхідність вибору маркірована спеціальним знаком. Ця ж фраза може бути побудована без маркіровки. Тоді піддослідний повинен сам узнавати невідміченість елемента та ліквідувати її, тобто в певній мірі перевіряється почуття граматичної правильності.

б) В структурі повністю відсутній один елемент, а елемент кінцевого вибору деграматикалізовано (*Wir haben — interessant — Buch gelesen*). В цьому випадку теж можливий варіант без маркіровки.

в) В тесті дана фраза рідною мовою. Переклад цієї фрази на іноземну вимагає побудови структури, що вивчається. Від піддослідного вимагається аналіз мовного контексту або ситуації (*Я читав інтересну книгу*).

У всіх цих випадках можна обмежити використання окремим фраз, які містять структуру, що перевіряється.

¹ Про використання деграматикалізації у психологічних дослідженнях див. цікаву працю Б. С. Рогового «Лингвистические эксперименты с деграматикализированным текстом». Сб. «Вопросы общего языкознания», Изд-во Ленинградск. ун-та, 1965.

2. Деграматикалізація використовується ще при тестуванні для перевірки ступеня сформованості уміння вибору одного з членів опозиції (вид та час дієслова, вибір типу артикля, займенника та ін.). Тут на перший план виступає аналіз екстралінгвістичної ситуації з урахуванням фразового контексту.

Для проведення такого роду тестів використовуються переважно зв'язані тексти, в яких є опис ситуації, що має достатнє обґрунтування для реалізації однієї з альтернативів.

Тести складаються з а) неповністю відмічених речень (різного роду пропуски із завданням заповнити їх) і б) набору слів, які згруповані за певними ознаками (в алфавітному порядку, за частинами мови і т. п.).

Так, для перевірки засвоєння категорії означеності (або неозначеності) можна використати набір слів з певною семантичною атмосферою, наприклад, Katze, Haustier, sein.

Врахування фактору часу, який був витрачений на виконання завдання, може бути засобом індикації ступеня автоматизації відповідного уміння та переходу його в навичку; етапом може служити час, який був витрачений на виконання того ж завдання інформантом, носієм даної мови. Так, студентам-перекладачам з курсу німецького відділення факультету іноземних мов ХДУ був даний ряд тестів на перевірку вміння вибору артикля. Для тестування була використана стаття W. Gschimmel'a (Neue Zeit, № 126), в якій були пропущені всі артиклі. Місце пропущеного артикля не маркірувалось, хоча піддослідні знали, що в тексті відсутні артиклі і що завдання тесту — перевірка вміння вживати артиклі. Результати наведено в табл. 1:

Таблиця 1

	Означений артикль	Неозначений артикль	Відсутність артикля	Всього
Означений артикль . .	95	3	17	115
Неозначений артикль .	14	36	8	58
Відсутність артикля . .	24	10	52	86
Всього	133	49	77	259

За лівою діагоналлю матриці йде ряд правильних рішень. З 259 випадків було одержано 183 правильних вживань та 76 неправильних. Коефіцієнтом засвоєння навчального матеріалу по темі «Артикль» будемо вважати відношення числа правильно відновлених форм до загальної кількості усіх форм:

$$\frac{183}{259} =$$

70%. Однак, до цієї величини слід внести поправку, оскільки

в даному випадку імовірність випадкового відгадування дуже велика (вибір однієї форми з трьох).

Поправку на випадкове відгадування можна зробити за відомою формулою:

$$P_u = P \frac{III}{A-I}, \quad (1)$$

де P — кількість вірних відповідей, III — кількість помилок та відмов, A — довжина алфавіту та число можливих альтернатив¹. В даному випадку $P_u = 183 - \frac{76}{3-1} = 145$, це значить, що

коефіцієнт засвоєння дорівнює $\frac{145}{259} = 56\%$.

Характерно, що означений та неозначений артиклі, які несуть граматичну інформацію, а не тільки семантичну інформацію, тобто артиклі, що виконують функцію зв'язку компонентів словосполучень, в усіх 42 випадках були вставлені вірно. Помилки з'являлися там, де вимагався аналіз ситуації для рішення питання про те, який вид віднесеності має місце в даному випадку.

Цікаво відзначити, що, не дивлячись на наявність установок «вставити артикль там, де його немає», відношення правильно поставлених та правильно пропущених артиклів приблизно однакові: означений артикль — 72%, неозначений — 73%, відсутність артикля — 68%. Таким чином, можна сказати, що студенти не намагаються в усіх випадках обов'язково вставити артикль.

Аналіз табл. 1 показує, що основний характер помилок пов'язаний не із заміщенням випадків вживання означеного та неозначеного артиклів (загальна кількість помилок такого типу дорівнює всього 22%), а на вживання артикля там, де його не повинно бути, та пропуск артикля там, де він повинен бути (78% помилок). З нашої точки зору, це пояснюється тим, що правила вживання означеного та неозначеного артиклів більш чітко визначені й сформульовані. Правила ж пропуску артикля більше орієнтуються на «почуття мови».

Інші результати одержано при проведенні таких же тестів на матеріалі англійської мови на четвертому курсі відділення математичної лінгвістики ХДУ. Тести були складені на матеріалі уривків тексту з творів Войніч та Моема.

Як бачимо, в цьому випадку співвідношення кількості вірних та невірних відповідей дорівнює $462 : 595 = 0,77$ чи 77%.

¹ Див. П. Фресс. Неопределенность раздражителя и неопределенность реакции при перцептивном угадывании. «Вопросы психологии», 1966, № 4.

	Означений артикль	Неозначений артикль	Відсутність артикля	Всього
Означений артикль . .	192	28	11	231
Неозначений артикль .	26	111	5	142
Відсутність артикля .	38	15	159	212
Всього	266	154	175	595

Поправка ж на випадкове відгадування знизилася цей показник

$$462 - \frac{33}{2} = 462 - 16.5 = 445.5, \text{ або } 66\%.$$

Тут є велика розбіжність між співвідношенням вірних та невірних відповідей у випадку з нульовим артиклем (90% вірних) та у випадку з означеним та неозначеним артиклями (72% вірних).

Подібні тести можуть бути використані на різних етапах навчання для вивчення рівня розвитку почуття мови при оволодінні граматичними моделями на старших курсах.

Для цього слід вибирати матеріал з оригінальних творів різних жанрів, провести їх деграмадикалізацію відносно певних мовних ситуацій, вживання яких зв'язано з особливостями стилю автора, жанру та ін.

ПРО ДВОСКЛАДОВУ ВТОРИННУ ПРЕДИКАЦІЮ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Ю. Ф. Єщенко

Поняття «двоскладова вторинна предикація», як відомо, пов'язане з конструкціями типу John (to) come, John (John's) coming, him ill і т. п.

Терміни «предикативність» і «предикація» часто вживаються лінгвістами в одному й тому ж значенні, тому треба викласти наше розуміння даних термінів.

В розумінні предикативності ми поділяємо точку зору тих лінгвістів, які під предикативністю розуміють співвіднесення змісту висловленої думки до ситуації мови, яка включає того, хто говорить, його мовний акт як подію в часі та навколишню дійсність, як її розуміє той, хто говорить, тому що саме ці компоненти наявні в кожній мовній ситуації. Предикативність завжди двоскладова (той хто говорить — його мовний акт). Ці

відносини втілюються у мові в граматичних категоріях часу та способу і в лексико-граматичній (іноді в граматичній)¹ категорії особи.

Предикативність може бути виражена експліцитно (повністю або частково) або імпліцитно, тобто форми вираження предикативності можуть бути різними. Тому ми вважаємо необхідним розмежувати саму предикативність як властивість речення та необхідну умову його існування від форми її вираження, як одиниці плану змісту і плану виразу. Слова, що містять виражені значення предикативності, ми називаємо предикацією.

Існують декілька видів предикації. Звичайно, три компоненти предикативності виражені в головних членах двоскладового речення. В такому разі ми говоримо про повну двоскладову предикацію:

He made a gesture and laughed loudly.

(Hem. 7).

Іноді всі три компоненти предикативності можуть міститися в одному слові:

Lord Darlington: They (roses) are quite perfect (Sees a fan lying on the table).

(O. W. Pl. 24).

Якщо в реченні не виражені один чи два компоненти предикативності, ми говоримо про неповну односкладову предикацію:

She was a wonderful girl! Always did the right thing.

(Cart. 267).

Якщо в реченні немає слів, що містять виражені значення предикативності, ми говоримо про нульову предикацію:

Sorry to hear it, Tuppy (O. W. Pl. 69) Want to know something else, Mort?

(Cart. 107).

Зміст думки, що передається двоскладовими конструкціями з вторинною предикацією, співвідноситься, як правило, з тим, хто говорить, з моментом висловлення, з дійсністю:

At once his face fell, his dreams being so thickly clouded over

(Dr. I, 235)

Lying in the bed with the moonlight streaming dimly over her, she pictured the whole scene in her mind

(Mitch. 74).

¹ Під лексико-граматичною категорією особи ми маємо на увазі вираження особи підметом, а не дієсловом-присудком, у якого особа — граматична категорія. Якщо в реченні підмет не виражений, то співвіднесення до того, хто говорить, в такому разі виражається граматичною категорією особи, що міститься в присудку.

Думка, що передається даними предикативними конструкціями, співвіднесена з тим, хто говорить — вона не включає його, передую моменту мовлення як дійсний факт. Тому ми й кажемо, що двоскладові конструкції з вторинною предикацією мають предикативність.

Якщо розглядати двоскладові предикативні конструкції поза контекстом, то можна побачити, що в такому разі вони втрачають предикативність. Пояснюється це тим, що з трьох компонентів предикативності виражений лише один — співвіднесення з тим, хто говорить. Контекст завжди показує, як співвідноситься думка, що міститься в двоскладових предикативних конструкціях, з моментом мовлення та дійсністю. Таким чином, предикативність в двоскладових предикативних конструкціях завжди залежна. Чи є залежний характер предикативності властивістю тільки двоскладових конструкцій?

Розглянемо декілька речень:

He took me downtown to a place for passport photos. Said:
«Mother can't go abroad with me this summer...»

(Sud. 66)

What's the matter now? New rings

(Hem. 16)

What a fight! And here we are! Where? In the air, Small-
ways — in the air!»

(Wells, 213)

Якщо розглядають підкреслені речення поза контекстом, то вони втрачають предикативність. Як бачимо, в реченнях (в даному випадку в неповних реченнях) предикативність також може бути залежною. Залежність предикативності може спостерігатися в деяких підрядних реченнях. Ми маємо на увазі речення типу:

Roy wondered if Andy Andrews had returned to Saint Helen
to upset his wife

(Ald. H. 18)

If Andy was back after twelve years away, then that was
that, and the situation he brought would have to be faced

(Ald. H. 18)

...he had disappeared, crashing through the bush as fast as
his thick legs would take him

(Ald. H. 20)

He was unsuccessful, for he knew that there would be no se-
curity in his homecoming until he knew about Andrews

(Ald. H. 27).

Форми для вираження дійсного та умовного способів часто однакові (омонімічні), тому лише контекст показує, як співвідноситься думка, висловлена у підрядному реченні, з моментом мовлення й дійсністю — як дійсний факт, співвіднесений з моментом мовлення, або як щось умовне, бажане, недійсне.

Таким чином, залежність предикативності не є характерною рисою предикативності лише двоскладових конструкцій з вторинною предикацією; вона спостерігається також в деяких реченнях.

Специфічною рисою двоскладових конструкцій з вторинною предикацією, яка відрізняє їх від двоскладових речень, є форма вираження головних членів. Якщо підмет двоскладових конструкцій з вторинною предикацією є особистий займенник, то він може вживатись в об'єктному відмінку; в герундіальних конструкціях підмет може бути присвійним займенником або іменником в присвійному відмінку. Що стосується присудка в цих конструкціях, то дієслово вживається завжди в безособовій формі, а в деяких випадках і зовсім відсутній (в іменних конструкціях). Цим пояснюється і особливість предикації в даних конструкціях — якщо в двоскладових реченнях предикативність виражена експліцитно в головних членах речення, то в конструкціях з вторинною предикацією предикативність виражена експліцитно лише в підметі; в присудку конструкцій предикативні речення — співвідношення з моментом мовлення й дійсністю — містяться імпліцитно.

Таким чином, вторинна предикація в розглянутих нами конструкціях являє собою особливий вид двоскладової предикації з експліцитно і імпліцитно вираженими значеннями предикативності.

ВЖИВАННЯ МОДАЛЬНИХ СЛІВ В УМОВНИХ ПІДРЯДНИХ РЕЧЕННЯХ

(На матеріалі англійської мови)

С. Є. Каган

Спеціальним дослідженням було встановлено, що функціональні особливості різних структурних типів речень своєрідно виявляються в галузі їх взаємодії з модальними словами¹. Модальні слова, які показують відношення до достовірності висловлювання (типу *perhaps, certainly*), вживаються переважно в розповідних реченнях, лише в окремих випадках — в питальних реченнях і зовсім не вживаються в спонукальних.

Це своєрідне явище пояснюється тим, що зазначені модальні слова як один із засобів виразу модальної забарвленості відбивають своїм лексичним змістом упевненість або сумнів у достовірності наведених у реченні фактів, тобто вони пов'язані з виразом судження, якому вони надають категоричного або

¹ Див. статтю автора «Модальні слова англійської мови в різних за ціллю висловлювання типах речень» («Наукові зап. ХПІІЯ», т. IV, 1958).

проблематичного характеру. Таким чином, ці слова вільно вживаються в розповідних реченнях, в яких, як норма, реалізується логічна форма судження, і не характерні для власне питальних та спонукальних речень, в яких безпосередньо висловлюються не судження, а такі різновидності думки, як думка-питання та думка-спонукування.

В результаті аналізу численних текстів сучасної англійської мови було встановлено, що в розповідних реченнях вживання досліджуваних модальних слів майже не зустрічає обмеження. Ці слова виступають в реченнях різної структури — простих та складних, незалежних та залежних, при прямому порядку слів та при інверсії. Особливе місце посідають лише умовні підрядні речення розповідного типу. На відміну від інших підрядних речень, в яких вільно вживаються модальні слова обох груп (ті, що висловлюють упевненість та сумнів), ми не знайшли повноцінних модальних слів, які б відносились до речення в цілому. Всі випадки обмежені або словами *really* та *indeed*, в яких спостерігається, як показало дослідження, процес переходу модальних слів в модально-забарвлені частки, або модальними словами, які кваліфікують не речення в цілому, а відносяться лише до окремих слів або виразів¹.

Наприклад:

...if by any chance he really did catch one fish, he called it twenty.

(Three Men in a Boat).

If, indeed, it were under the sea, then it would never be established to certainty.

(Maid in Waiting).

You would like it if you had Cape Town here,... or, perhaps, a good job, she thought.

(The Path of Thunder).

За своєю функцією та мірою лексичної самостійності *really* та *indeed* в наведених прикладах не можуть розглядатися як повноцінні модальні слова. В *really* поєднуються ознаки і властивості прислівника, частки та модального слова; *indeed* теж не відбиває точки зору того, хто говорить, на достовірність висловлювання в цілому. Воно функціонує в ролі особливої модально-посилювальної частки, яка безпосередньо пов'язана з гіпотетичним сполучником *IF* і разом з ним надає реченню своєрідний умовно-допустовий відтінок значення².

¹ Див. зазначену ст., стор. 57.

² Аналогічне сполучення *indeed* та інших модальних слів з гіпотетичним сполучником також зустрічається у розповсюджених в англійській мові реченнях та зворотах з умовно-допустовим значенням: *unless indeed, if of course, unless perhaps, etc.* — I shall leave you to yourself. Unless indeed I can assist you in any way (Widower's Houses).

Характерно, що в головній частині складних речень з підрядним умови досліджувані модальні слова вільно вживаються, як це властиво розповідним реченням взагалі. З'ясування причини своєрідної взаємодії модальних слів та зазначених умовних речень слід шукати не в підрядності останніх, а в особливостях їх структури та функціонального призначення.

З граматичного боку умовні підрядні речення англійської мови характеризуються певними структурними ознаками — наявністю спеціального підрядного сполучника, особливою формою дієслова-присудка. В окремих випадках для них характерна граматична інверсія. Як відомо, умовні речення вказують на умови (допущення), за яких можливе здійснення того, про що йдеться в головному реченні. Спеціальні сполучники з модальною забарвленістю умовності сприяють виявленню модального значення речення в цілому. Вони показують, що відносини, які приймаються за умову, являють собою лише припущення і свідчать про сумнів з боку того, хто говорить.

Проф. О. О. Потєбня, аналізуючи російський гіпотетичний сполучник «если» та його генетичний зв'язок із запитальним «єсть ли», розкриває модальний характер умовного речення. «Наше «если» выражает условность, подвергая сомнению существование события, принимаемого за условие»¹. Генетичний зв'язок умовних та питальних речень просліджується і в англійській мові. Так, в разі відсутності спеціального сполучника, який має істотне значення для визначення модального характеру речення, в умовних (як і в питальних) реченнях виступає граматична інверсія. Проф. В. Н. Ярцева особливо підкреслює можливість інверсії в умовних реченнях в силу їх історичного зв'язку з питальними реченнями.

Очевидно, в цих спільних рисах, які зближують питальні речення з умовними, можна знайти пояснення своєрідної взаємодії останніх з досліджуваними модальними словами.

Як уже відзначалося, обмеження у вживанні модальних слів у питальних реченнях (власне питальних) обумовлено тим, що в них висловлюється тільки запит або вимога розкрити відносини, про які йде мова в реченні. В них нічого не стверджується, і тому не можна висловити свого ставлення до достовірності поки що не розкритих відношень.

В умовних реченнях, в яких виявляються умови для реалізації тієї чи іншої дії (стану та ін.), ми теж не знаходимо прямої констатації і, таким чином, слова, функцією яких є модальна кваліфікація судження, висловленого в реченні, для них не характерні. В умовних, як і в питальних реченнях, модальні слова можуть бути пов'язані лише з окремими словами або частиною речення. В умовних, як і в питальних реченнях,

¹ Из записок по русской грамматике, т. 1 — 2, стор. 296.

зустрічаються лише really та indeed, що являють собою не повноцінні модальні слова, а перехідний тип, в якому переплетені ознаки та властивості прислівника, частки та модального слова.

Таким чином, у галузі взаємодії з модальними словами чітко виявляється схожість між питальними та умовними реченнями, і ще раз підтверджується теза, що модальні слова, які передають відношення до достовірності висловлювання, характерні лише для таких типів речень, в яких реалізується логічна форма судження.

ПАРНІ СУБСТИТУТИ DER EINE — DER ANDERE В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

П. І. Колесников

Замісники der eine — der andere досить широко розповсюджені в різних стилях і типах мови, але вони ще не були предметом спеціального дослідження. У даній статті розглядається їх співвіднесеність з антецедентом, структура, морфологічна і синтаксична характеристики.

Логіко-семантична співвіднесеність з антецедентом

а) Парні субститути виділяють з одного антецедента дві частини, між якими встановлюються різні семантичні зв'язки; при цьому сам антецедент складається тільки з двох частин:

Der Wagen hat **zwei Führersitze** von denen **einer** für die Bedienung während der Fahrt und **der andere** für die Bedienung während der Bohrarbeit vorgesehen ist

(Ba., 1966, S. 678).

Die **eine Hälfte** des Herzens hatte sich lange gegen die Einsicht **der anderen** gewehrt

(Toten, S. 6).

б) Субститути виділяють в антецеденті дві частини, а сам антецедент складається з більшого числа частин:

Sie beobachtete, wie er ihre **hausfraulichen Verschönerungen** ansah, mehrmals **eine** nach **der anderen**, und wurde verlegen.

(Frank, S. 142).

в) Кожний з субститутів має свій антецедент:

Hannes und Gustav, ja, **die** waren glücklich zurück. Sie hatte sich im Krieg das Herz aus dem Leibe gewartet, denn wie auf Verabredung blieb die Post von **dem einen** stets aus, wenn von **dem anderen** ein Lebenszeichen kam

(Entsch, S. 238).

Типи а) і б) охоплюють всі семантичні розряди іменників, що допускають поділ на частини. Тип в) включає також власні імена.

Антецедент може бути виражений одним словом, декількома словами, зв'язаними сурядними відношеннями і словосполученням:

Polizisten packten ihn, von **dem einen** wurde er angeschrien, von **dem anderen** getröstet, **einer** redete streng, **der andere** sanft auf ihn ein, und jeder umsonst

(Entsch, S. 117).

Zwei Männer waren hereingekommen. **Der eine** war jung und fest und hell; **der andere** war auch jung gewesen, doch seine Jugend war ihr nicht aufgefallen,...

(Toten, S. 13).

Die Dollars gaben sie mir wieder, die Flinte nahmen sie mit fort und Vater und die beiden **Burschen**, achtzehn der **eine** und sechzehn **der andere**, kleine Kinder, sag ich dir, und nach ein paar Wochen brachten sie sie wieder

(Zweig, S. 57).

Es ist im vorstehenden wiederholt betont worden, daß **mikrokataphorischer** und **korrelativer mikro-anaphorischer Ausdruck** sich gegenseitig bedingen, d. h. **der eine** nicht ohne **den anderen** vorkomme

(Harweg, S. 59).

У деяких випадках один з субститутів співвідноситься з першим компонентом складного слова, а другий — з усім словом в цілому:

Man sah die **zwei Kugeleinschläge**, von denen **eine** durch Wenzlows Mann gegangen war, gerade als man das Lokal besetzt hatte, bevor die Säuberung und die Zernierung durchgeführt worden war. **Der andere** war über die Theke gegangen; die Kugel steckte sogar noch zwischen zwei Borden,...

(Toten, S. 127).

Подібно до багатьох інших субститутів парні субститути можуть заміняти не тільки окремі слова, словосполучення, але й цілі відрізки мови, зв'язані певними відношеннями; субститути мають форму середнього роду **das eine** — **das andere**:

„Haben Sie eine **Einladung** oder einen **Dienstauftrag**? Sind Sie bei einer Behörde tätig oder sind Sie **Geschäftsmann**?“

„Weder **dies** noch **das**, weder **das eine** noch **das andere**; ich bin freischaffend“

(Kant, S. 69).

З цього прикладу видно, що розглядуваним субститутам в даному значенні можуть відповідати субститути **dies** і **das** на відміну від **der eine** — **der andere**, які не відрізняються за значенням.

Від цього випадку слід відрізнати вживання вказаних форм для заміни при наявності антецедентів іменників:

Dafür ist ein Beispiel: Im bisherigen Entwurf war für das „Verhalten des Werktätigen“ vorgesehen einmal „Nichtbeachtung von Sicherheitsvorschriften“ und „Fehlhandlungen anderer“. Tritt **beides** zusammen auf, so kann nur **das eine** oder **das andere** gelocht werden

(Ba., 1966, S. 525).

Цікаво підкреслити, що тут співвідношення відбувається через проміжний субститут *beides*, який у даному разі також заміняє не цілі відрізки мови, а словосполучення *Nichtbeachtung von Sicherheitsvorschriften* und *Fehlhandlungen* ändern.

Можливо, таке вживання обох субститутів пов'язане з тим, що вони співвідносяться з великими блоками сполук, які конденсують багато змістової інформації, — факт, що зближує в семантичному плані сполуки з відрізками мови. Подібно до інших форм *der eine* — *der andere* можуть виступати в узагальненому значенні «люди», не співвідносячись з конкретним антецедентом:

Der Himmel flammte jäh auf in Purpur und Violett, als rolle er rasch seine Fahnen auf. Die Farben aller Leidenschaften, nach diesem Tag, der für **die einen** sicher verloren war und für **die anderen** vielleicht gewonnen

(Entsch, S. 101).

Перший субститут пари при розподільному генитиві передує антецеденту, другий субститут йде услід за ними:

Aus den **Spektren** ist zu erkennen, daß **der eine** der beiden Partner sehr blau und **der andere** sehr rot ist

(W. u. F., 1967, S. 123).

Морфологічна співвіднесеність

Між антецедентом і субститутом можуть бути такі співвідношення числових значень:

а) антецедент (загальний для обох субститутів) виступає в множині, а субститути — в однині:

Es handelt sich dabei um zwei verschiedene **Aren** mit kolossal unterschiedlichem Charakter und mit qualitativ unterschiedlichen Maßstäben. Während **die eine** auf einer gewissen Kontinuität in der Produktionsweise der sozialen und ökonomischen Bedingungen beruht, wird **die andere** durch eine fortwährende Revolutionierung und Umwandlung der Produktion und Gesellschaft charakterisiert. In **der einen** beherrscht die Natur der Menschen, in **der anderen** nähert sich der Mensch immer mehr der Beherrschung der Natur.

(W. W., S. 2052),

б) обидва антецеденти і обидва субститути виступають в однині:

Das Fach läge jenseits seiner Bestimmung, sagte er, er sei **Mathematiker** und kein **Physiker**, und **der eine** verhalte sich zu **dem anderen** wie ein Kunstmaler zu einem Anstreicher, und es sei schon Zumutung,...

(Kant, S. 301).

в) антецедент (загальний для обох субститутив) і обидва субститути знаходяться в множині:

Im Angesicht Thebens, des Schauplatzes der Tragodie vom schuldlos schuldig gewordenen König Odipus, begegnen wir dem Schicksal **deutscher Soldaten** im zweiten Weltkrieg. **Die einen** werden unwissend, **die anderen** sehend schuldig, weil sie nicht mit dem Gesetz des Krieges zu brechen vermögen

(Kant, S. 433);

г) антецедент (загальний для обох субститутив) із запереченням kein виступає в однині, субститути — також в однині:

Helen sagte, es falle ihr schwer, hier zu leben. **Kein Mensch** begegne ihr ruhig und vernünftig. **Der eine** verbeugte sich widerlich tief, und **der andere** behandelte sie mit Haß und Verachtung

(Entsch, S. 447).

Тут антецедент Mensch, вжитий в однині, в сполученні з запереченням kein немовби виражає «пусту» множину — keine Menschen», тому розглядуваний випадок еквівалентний, по суті, випадку а). В більшості випадків (81,8%) антецедент має форму множини. Рід антецедента-іменника і субститута співпадають.

Антецендт і його парні субститути можуть співпадати у відмінкових формах:

Als sie endgültig weg war, blieben ihm nicht viele **Lehrer**, auf die er sich voll und ganz verließ. Zwei oder drei, mehr waren es nicht. **Einer** war ihm zu weich, **der andere** zu hart. Geduld ist beides zusammen

(Entsch, S. 227).

Спостерігаються випадки, коли один з компонентів парної сполуки субститутив співпадає з антецедентом у відмінку, а у другого — координація відсутня. Так, антецедент і його перший субститут можуть співпадати у відмінку, а другий субститут може мати іншу форму.

Aus der Mütze, die Batzke in der Hand hielt, tauchen plötzlich vier **Pakete**, Tabak, **eines** nach **dem anderen**, auf und verschwinden in Basels Händen

(Fallada, S. 81).

Можливі також випадки, коли обидва субститути мають відмінну від антецедента форму:

Die Röntgenquelle sendet zwei **Strahlenbündel** aus, von denen **eines** durch einen festen Absorber und **das andere** durch das Sedimentationsgefäß und einen verstellbaren Absorptionskeil fällt

(Ba., 1966, S. 559).

Синтаксична співвіднесеність

Антецедент і його субститути можуть виступати як в одній, так і в різних синтаксичних позиціях.

а) **Однйменні синтаксичні позиції**. Антецедент і його субститути виступають у ролі підметів:

1) в цілісному реченні

Diese beiden **Reihen von Käufen** gehören ganz und gar verschiedenen Märkten an, **die eine** dem eigentlichen Warenmarkt, **die andere** dem Arbeitsmarkt.

(Kapital, II, S. 32);

2) У складному синтаксичному цілому

Die zwei gehässigen Männer vom Vormittag lagen in ihrer Küche im Schutt von Wänden und Ofen. **Der eine** hielt sein Gewehr an sich gedrückt wie einen Säugling. Er hatte sterbend in den Kolben gebissen. **Der andere** packte krampfhaft eine Wade,...

(Toten, S. 37).

Антецедент і його субститути виступають в ролі генитивних означень

Bei Nullsummenspielen sind die Interessen **der Spieler** unversöhnlich einander entgegengesetzt. Der Gewinn **des einen** ist der Verlust **des anderen**.

(Ba., 1967, S. 416).

Антецедент і його субститути — обставини місця

Im VEB Kieswerk Nordhausen — Bielen werden 1. 10^6 t/a Kies in zwei **Gruben** naß gewonnen, und zwar **in der einen** mit 2 Schwimmgreiferbagger — Anlagen und **in der anderen** mit 2 Schwimmenden Mammutpumpen

(Bt., 1967, S. 347).

б) **Різні синтаксичні позиції**. Антецедент — підмет — його субститути — генитивні означення:

Zwei **Brüder** haben am selben Tage Geburtstag. Als sie ihn das letztemal feierten, waren sie zusammen 48 Jahre alt. Das Alter **des einen** wurde durch eine Kubikzahl angegeben. Teilte man sein Alter und das Alter **des anderen** durch die Basis dieser Kubikzahl, so ergaben die Resultate in dieser Reihenfolge das Datum des Geburtstages

(W. u. F., 1967, S. 235).

Антецедент — обставина способу дії, його субститути — підмети:

Bei Reibungsproblemen muß man die auf eine Fläche wirkende Kraft in zwei **Komponenten** zerlegen, wovon **die eine** senkrecht zur Fläche, **die andere** hingegen in Flächenrichtung wirkt
(W. u. F., 1968, S. 41).

Семантична співвіднесеність

Оскільки парні субститути і антецеденти розташовані в різних одиницях, то безпосередньо семантико-синтаксичного зв'язку між ними немає. Що ж до зв'язку між обома субститутами, то тут виявляються такі відношення:

1) Зіставлення:

перевага одного предмета над іншим (порівняння)

Aber Naturkunde ist lange nicht das schlimmste; da gibt ihm seine Erfahrung oft genug einen Vorsprung vor anderen, jedoch sind da noch neun weitere **Fächer**, und **eines** ist immer verwickelter als **das andere**,...

(Kant, S. 275).

повна рівність

Unter der Vase lagen zwei **Kleider**, **eines** so grau wie **das andere** in der Farbe des Blumenstraußes

(Entsch, S. 189).

зіставлення предикативних одиниць

Bei zwei Sorten von Münzen, die dort geprägt wurden, zeigte **die eine** ein Reiterbild, **die andere** nicht

(W. u. F., 1967, S. 245).

2. Перенесення дії від суб'єкта на об'єкт

Obwohl die beiden **Männer** keine Art von Erinnerung verknüpfte oder trennte, hatte **einer** den **anderen** bisher gemieden wie auf ein geheimes Einverständnis

(Entsch, S. 513).

3. Розподіл двох об'єктів

«...Für wen die Bedeutung gelten soll. **Zwei Menschen** werfen ein Los. Dann ist die Entscheidung wichtig für **den einen** oder **den anderen**, aber nicht für das Los»

(Zweig, S. 250).

4. Взаємозв'язок у просторі або часі:

рух одного об'єкта за іншим

Helgas **Augen** nahmen freudig bestürzt alles auf einmal wahr und dann **eins** nach **dem anderen**, und dabei lächelte sie,...

(Entsch, S. 189).

існування одного предмета поряд з іншими

Oben stehen ruhig und manierlich die **Bäume**, **einer** neben **dem anderen**,...

(Zweig, S. 54).

5. Заміна одного предмета іншими, виключення одного іншими і т. д.

Er sagte: «Nun machen Sie mal nen Punkt. Sie wollen uns **alle einlochen**, und **gleichzeitig wollen Sienen guten Schneider** und ich weiß nicht was noch und ne Jahresrente. **Eins** schließt nur mal **das andere** aus.

(Entsch, S. 180).

Субститути можуть вживатися як з артиклем, так і без нього. При цьому можливі такі випадки:

а) обидва субститути вжиті з артиклем

Hier treten zwei **Maxima** des Oktavbandpegels auf, **das eine** bei der Mittenfrequenz 250 Hz und **das andere** bei der Mittenfrequenz 2 000 Hz.

(Ba., 1968, S. 475).

б) перший субститут без артикля, другий — з артиклем

Die Sanitäter schafften zwei **junge Kumpel** auf Tragbahnen weg. **Einer** wurde sofort in der Poliklinik des Werkes verbunden, und er ging zu Fuß heim. **Der andere** starb auf dem Weg ins Krankenhaus, was man sofort meldete.

(Entsch, S. 370).

Випадки, коли перший субститут стоїть з артиклем, а другий без нього, не виявляються.

Той факт, що субститут *einer* може сполучатися з артиклем, є, на нашу думку, показником формування нового класу слів, субститутів, оскільки займенники як такі звичайно з артиклем не сполучаються. Саме артикль дає можливість субституту виражати множину, протилежну значенню одиначності. Якщо перед антецедентом стоять кількісні числівники (*три, чотири і більше*), то в цьому випадку ланцюг слів-замісників може збільшитися: *der eine — der andere — der dritte — der vierte*. *Der andere* у даному випадку має значення *der zweite — другий за рахунком* і може виступати як його варіант:

Feldwebel Spierauge hat ihm drei **Zigarren** geschickt, zwei davon hat er verschenkt, dem Unteroffizier Schielinsky **eine und die andere** dem Gefreiten Sacht, wenn er wieder wird rauchen dürfen. **Die dritte** hält jetzt im Munde.

(Zweig, S. 394).

Was ist daraus geworden?

Was ist aus den **Geschwistern** geworden?

Gott, **zwei** haben dann Midizin studiert, **die eine** ist Arztin in Waren, hier im Bezirk, **die andere** Röntgenschwester, glaub ich, und **die dritte** der Schwestern hat dann Landwirtschaft studiert, die reist jetzt als Arbeitsschutzinspektor von Templin durch die Gegend.

(ND vom 23. 9. 1969).

Субститут *einer* в позиції після *der andere* в цих випадках набуває контекстуального значення *третій*.

Zuerst sah er nun die drei **barfüßigen zerlumpten Knaben**, die in aller Ruhe am Tisch saßen. **Einer** schien zu sprechen, **der andere** schrieb und **einer** hob die Hand zum Mund und spuckte auf die Finger. Erst als er den Blick von den **dreien** abwandte, sah er, daß die Regale leer waren

(Frank, S. 77).

Функція замісника **einer** виступає тут особливо яскраво.

Парні субститути в певних синтаксичних позиціях можуть замінятися іншими субститутами без зміни семантики речення:

a) сполучення **der eine — der zweite**.

Für die Bedienung der Bandanlage sind je Schicht zwei **Arbeitskräfte** notwendig, wobei **eine** an der Kopfstation, **die zweite** an der Übergabestelle stationiert ist

(Bt., 1966, S. 273).

У даному реченні замінено один з компонентів парного сполучення субститутів, а саме: **der andere** на синонімічний йому **der zweite**;

b) сполучення **der erste — der zweite**.

Durch Beobachtungen der Ortsbelegung wurde festgestellt, daß zwei **Zonen** erhöhten Druckes während des Verhiebes auftreten. Die **erste** liegt bei etwa 1/3, **die zweite** bei etwa 2/3 der Bauhöhe

(Ba., 1967, S. 587).

v) **der andere — einer**:

Lange Zeit nahm man an, daß diese Verbindung in zwei Modifikationen vorkommen kann: **einer** gelben und **einer** roten

(W. u. F., 1968, S. 53).

СКОРОЧЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ

1. Ba — Bergakademie — Wissenschaftliche Zeitschrift für den Bergbau.
2. Bt — Bergbautechnik — Wissenschaftliche Zeitschrift für Technik und Ökonomie des Bergbaus — Tagebau, der Kohlenveredlung und verwandter Gebiete.
3. W. u. F. — Wissenschaft und Fortschritt — Populärwissenschaftliche Monatsschrift für Naturwissenschaft und Mathematik.
4. WW — Wirtschaftswissenschaft, Verlag «Die Wirtschaft», Berlin.
5. Entsch — Anna Seghers. Die Entscheidung. Berlin — Weimar, 1967.
6. Toten — Anna Seghers. Die Toten bleiben jung. Moskau, 1959.
7. Fallada — Hans Fallada. Wer einmal aus dem Blechnapf frißt. Berlin — Weimar, 1967.
8. Frank — Leonhard Frank. Die Jünger Jesu. Berlin, 1961.
9. Harweg — R. Harweg. Pronomina und Textkonstruktion. München, 1968.
10. Kant — Hermann Kant. Die Aula. Berlin — Weimar, 1965.
11. Kapital — Karl Marx. Das Kapital, II, Berlin, 1963.
12. Zweig — Arnold Zweig. Der Streit um den Sergeant Grischa, M., 1965.